

Intervievat: Meir Solomon
Locul interviului: Botoșani
Data interviului: august, 2006
Intervievator: Major Eموke
Transcrierea: Ilea Livius

CASETA I PARTEA I – SOLOMON MEIR

*Bunicii de partea tatălui ... dacă știți ceva ...

- Da, bunicii din partea tatălui. Îl chema *Meir (Meier?) Lupu și Meir Maria*. Au fost ... bunică-mea a fost născută într-o comună ... de lângă Botoșani, în comuna Vorona, iar bunicu meu a fost născut în comuna Bucecea. După ce bunicu-meu a făcut concentrare și armată – în total 9 ani de zile – s-a căsătorit ... la 30 s-a căsătorit cu bunică-mea și au locuit la Bucecea până la 1906. În 1906 s-a mutat în Botoșani. S-a mutat în Botoșani. Tatăl meu este născut tot în comuna Bucecea, și *au venit împreună în 1906 (?)*

*Cu ce s-a ocupat?

- Bunicu-meu a avut o cârciumă, aici în Botoșani, a avut o cârciumă, aici în Botoșani, iar taică-meu, după ce s-a căsătorit a avut o băcănie, o prăvălioară mică. Eu m-am născut în 1933, an ... aici, în orașul Botoșani. La vârsta de 7 ani am fost înscris la o școală românească ... și fiindcă tatăl meu a fost prieten cu directorul școlii respective care era în apropierea locuinței noastre ... și am fost scos afară în baza legii rasiale care a fost atunci ... am fost scos afară din școală ...

*În ce an?

- ... în 19 ... românească. În 1940. După aia am rămas acasă în anul ăla și în 1941 m-am înscris – m-a înscris adică, nu m-am înscris eu – la o școală izraelită din Botoșani care era. Am urmat patru clase primare. În ... în 1942 ... în 1942 noi am fost evacuați din casă în baza legii rasiale a romanizării și a trebuit să ne mutăm în altă locuință, cu chirie.

*Tot în Botoșani?

- Tot în Botoșani. ăăă ... după ce am terminat cele patru clase primare – m-a înscris ... adică tatăl meu ... la ... la șc ... la liceul comercial din Botoșani și am urmat două ... numai două clase fiindcă s-a făcut o reformă monetară și taică-meu s-a plâns că nu o să aibă bani să plătească taxa ... încă nu era făcută reforma învățământului și trebuia plătită taxă la școală ... și taică-meu s-a plâns că nu o să aibă să-mi plătească taxă la școală ... și taică-meu s-a plâns că nu o să aibă să-mi plătească taxă și m-am dus la meserie. M-a înscris la o școală profesională cu capital francez, *ORT* se chema – *Organisateur Reconstruction de Travail* (?) – adică Reconstrucția Muncii Evreilor din Rom... din toată lumea ... fiindcă școala asta – *ORT* – avea în multe țări filiale.

*Și în ce an a fost asta când v-ați înscris acolo?

- Asta ... în '46 ... '47, mi se pare ... așa ceva. În '47. Am urmat trei ani. Dacă ... în '47, da, fiindcă în '51 am terminat școala și am fost ... am urmat ... și am avut profesie de strungar. În 1951 m-am îns ... la 1 februarie 1951 m-am încadrat la Centrul Mecanic din Botoșani unde am lucrat 40 de ani.

*Ca strungar?

- Ca strungar. Bine – în ultimii ani am fost și ... maistru și CTC-ist – vreo doi –trei ani maistru, și după aia restul CTC-ist – vreo 14 –15 ani CTC-ist. Dar ... vreo 25 de ani am lucrat la mașină. Îi ... ce să vă mai spun acum ...

*Da ... să revenim un pic la ... la bunicii din partea tatălui. Ei ce fel de oameni erau? Erau religioși?

- Da, au fost oameni religioși. Eu ... eu mai mult am fost crescut de bunici ... și în fiecare ... fiind ocupat ... nu ... chiar în fiecare săptămână ... la noi, la evrei trebuie mers de două ori pe zi la sinagogă ... fiind ocupat cu comerțul mergea numai sâmbă ... făcea rugăciunea acasă, individual și mergea numai vineri seară și sâmbătă la sinagogă. Fiind eu copil, îmi spunea imediat: “îmbracă-ți o hăinuță” – dacă era vară și mă lua la sinagogă.

*Și acasă făcea dimineața rugăciune ...

- Dimineața și seara făcea rugăciune că se poate face ... că se poate face și individual ... individual rugăciune.

*Și când făcea individual atuncea nu vă lua și pe dumneavoastră?

- Nu ... că eu ... atuncea nu mă lua fiindcă atunci faci pentru tine, singur, atunci ... și eu când eram copil de-abia ... de-abea urmam să învăț, începând la ... la vârsta de cinci ani jumate am mers la o școală de ... unde se învăța limba idiș ... limba ebraică ... deci să citești și să scrii în limba idiș și eu am mers până în 19 ... 1939 am mers. În '39 nemții au invadat Polonia și foarte mulți polonezi s-au retras din Polonia aici și era o ... și era un aflux foarte mare de mașini ... ceva neobișnuit pentru orașul Botoșani – care Botoșani nu avea atâtea mașini și ... fiind la vreo doi kilometri – doi kilometri jumate de casă – nu prea m-a mai lăsat părinții să merg – trebuia să merg singur și nu m-a mai lăsat.

*Vă era ... v-a fost frică de mașini?

- De mașini, da ... era.

*Da' cu ce fel de mașini veneau?

- Veneau cu mașini ... cu camioane ... cu mașini ... erau foarte înzestrați ... polonezii.

*Și unde mergeau, în ce direcție?

- O umplut lumea ...

*S-au stabilit și pe-aicia?

- S-au stabilit pe-aici, prin România ... sa-u ... după aia.. după câțiva ani au plecat înapoi ... o serie au plecat înapoi – o serie au rămas definitiv aici în România.

*Și acești bunici ... când dumneavoastră v-ați născut, deja trăiau aicia în Botoșani?

- Da, sigur. Da, da. Sigur. Sigur trăiau aici în Botoșani. Sigur că da.

*Și în Bucecea tot cârciumă avea bunicul?

- Nu, nu știu cu ce se ocupa în Bucecea ... n-am să vă spun ... nu știu.

*Da' erau tineri când s-au mutat în ...

- Da, da ... bunică-mea când a fost căsătorită avea 18 ani și bunicu-meu 30.

*Și bunica cum era? Era blândă, mai severă?

- Da, era blândă ... la ...ea a lucrat la tatăl ei ... ea a lucrat la ... străbunicul meu era croitor și a lucrat croitorie ... păi ca pe timpul ăla ... cum se lucra pe timpul ăla ... nu erau stufe din astea ... erau sumane ... înțelegi ... erau ... din astea ... lucruri țărănești. El era un croitor țărănesc.

*În ... unde, în ceva sat?

- A lucrat aici ... când v-am spus ... întâi a lucrat în comuna Vorona ... că pe urmă s-a mutat în Botoșani. Tot în Botoșani, pe o stradă mai lă ... mai lăturalnică.

*Străbunicul ...

- Străbunicul meu, da, străbunicul.

*Știți cumva și numele lui?

- Eu îi port numele. *Solomon*. La noi, la evrei se obișnuiește că după ce moare, se dă numele la un copil ... după unul decedat. Acuma, aici ... în Israel nu-i așa ... în Israel îi altfel ... acum ... da aici așa-i ... să știți că la noi, evreii ... nu în toate localitățile ... erau ... erau obiceiuri, nu era standard ceva ... adică să se facă așa ... erau lucruri standard – pe care trebuie să le faci ... dar sunt “n” obiceiuri care se făcea ... într-un loc se făcea așa, într-un loc altfel ... Da-n final tot aceeași ... religia era.

*Da' numai că erau ceva specificări ...

- Specificu' locului ...

*Da, da.

- Da.

*Și cum se îmbrăcau bunicii?

- Normal, normal. Se îmbrăcau normal.

*Cămașă ... bunicul ... sau ... xxxx

- Da, mergeau ... binînțele. Bunicu-meu și străbunicul meu aveau după aia un *thales kutn (?)* ... un *thales mic* care se purta sub cămașă

*Bunicul ...

- Bunicul, da ...

*Și asta purta tot timpul?

- Tot timpul purta. Și la sinagogă îmbrăca altul. Sâmbăta și în cursul săptămânii.

*Și asta de sub cămașă cum arăta?

- Tot așa. Era exact ca la preoți. Cum se pune preotul în față când ... merge la o înmormântare ... știți ăla ... așa ... tăiat la gât și știți

*... îmbrăcat și în față și în spate ...

- da și în spate. Da' nu știu cum ... la noi se cheamă *thales kutn (?)* Adică un *thales mic*. Vine de la *katan* – *katan* înseamnă mic în limba ebraică.

*Și nu asta se cheamă în Transilvania ... parcă "cicis"?

- Cum?

*"Cices". Sau ceva de genul ăsta ...

- *Țișis* ... da, *țișis*, da ... Da, avea franjurile alea ...

*Da, și aveau patru ... toate colțurile ...

- Da, două și două.

*Două în față și două în spate.

- Nu, două într-o parte și două într-o parte. Adică ... da, două în față și două în spate, cum ar veni. Da.

*În total patru ... sau ...

- Patru, patru ... nu, patru, patru.

*Și asta puneă înăuntru în pantaloni sau nu puneă ...

- De obicei nu puneau în pantaloni.

*Și se vedeau ...

- Și se vedeau afară

*În .. și purta ceva caftan sau ...

- Nu, nu, nu purtau caftan. Ce să vă spun ... bunicii ... nici străbunicu-meu nici bunicu-meu n-au purtat caftan. Nu.

*... xxxx

- Eu l-am apucat pe străbunicu-meu ... pe străbunicu-meu din partea lui taică-meu, bunicu lui taică-meu ... l-am apucat eu ... a murit la vreo nouăzeci și ceva de ani – și l-am cunoscut.

*Și el unde trăia?

- În Bucecea.

*În Bucecea cu ce se ocupa?

- Nu mai știu cu ce se ocupa.

*Da' ce mai țineți minte despre el?

- Atâta.

*Erați mic?

- Eram mic.

*Și cum arăta?

- Cu barbă, ăla purta barbă, ăla ... în schimb bunicu-meu și taică-meu nu mai purtau barbă, da' ăla – străbunicu-meu – purta barbă.

*Și bunicii când au murit?

- Bunicii mei ... bunicu din partea taică-meu a murit în Israel, iar bunica s-a întors înapoi și-i înmormântată în Botoșani. Străbunicu-meu ... bunicu meu din partea mamei îi mutat ... ei au fost din Sulița, comuna Sulița și a murit în 1940 la Sulița ... a murit de tânăr, a avut tensiune mare, nu erau medicamente atuncea ... atuncea se puneau ... de obicei pentru tensiune se puneau lipitori după urechi ... înțelegi ... înțelegi ... și a murit în 1940, iar ...

*Cam câți ani a avut?

- Să fi avut vreo cinci zeci și ceva de ani – șizeci de ani... n-a fost în vârstă tare.

*Care era numele lui?

-Leibovici era ... numele lui bunicu meu din partea mamei era *Leibovici*.

*Și bunica?

- Bunica a murit aici în Botoșani, îi înmormântată aici în Botoșani, că am fost evacuați în 1941 ... au fost evacuați din toate orașelele astea mici, din toate comunele din împrejurimi și au fost evacuați în Botoșani.

A ... și mai vine cineva – tot din Sulița – l-am chemat să vie, să vă vorbească.

*Și bunica a venit la dumneavoastră?

- Nu, a venit ... ea a venit ... cu altă soră a lui maică-mea ... a stat împreună cu dânsa.

*Și a închiriat ceva ... sau s-au mutat la ceva rude ...?

- Nu, au închiriat ceva, aicia ... o ... o cameră la cineva, da.

*Și bunica aceasta cum era ... din partea mamei ...

- Foarte griju ... foarte blândă așa ... a venit ... când a venit a venit cu vacă, cu vițel ... de-acolo – că la noi e ... ritualul spune că n-ai voie să mănânci ... așa scrie, trebuie să fie *kașer* ... și avea vaca ei ... unde ... ca să fie laptele ... și făcea și unt și ... tot și smântână ... tot, ca să fie *kașer*.

*Pentru asta trebuie să ai vacă proprie?

- Dacă poate să aibe ... dacă nu, te duci ... dacă te duci la altcineva ... la un creștin, te duci cu vasul tău, să-ți mulgă în vasul tău ... laptele.

*Să nu se-amestece cumva cu ...

- Să nu se-amestece ... și la noi, la evrei ... sunt vase pentru lapte, vase pentru carne ... Dacă mănânci lapte întâi ... depinde ce mănânci ... dacă mănânci brânză – cam după o oră poți să mănânci carne ... dacă bei numai o leacă de lapte, așa ... după o jumă de oră poți să mănânci carne. Iar dacă mănânci carne, după 6 ore poți să mănânci lapte.

*Destul de greu să ...

- Da, e o religie foarte grea ... nu? Se și spune ... este un proverb ... se spune în ... “e greu să fi evreu”.

*Și se ținea la dumneavoastră acasă?

- Se ținea. Sigur că da, părinții mei țineau. Și carnea, la noi ... după ce se aduce carnea ... carnea trebuie să fie tăiată de un om special ... de haham. Și se întrebuințează numai partea din față a vitei. Adică vita are 13 coaste – 11 coaste rămân la carne *kașer* ... și 2 coaste rămân la aia din spate ... și tot ce-i în față se mănâncă ... după ce s-a ... s-a sacrificat vita ... măcelaru' o ia și o desface și o împarte la oameni ... și cel târziu după 72 de ore trebuie să o *kușerești* tu, acasă. Iară o pui o jumate de oră în apă și o oră după aia în sare pe-o leacă și după aia se spală și ... adică la noi, la evrei, n-ai voie să mănânci sânge – și ca să iese sângele trebuie sărat – da, asta-i scopul.

*Trebuie sărat.

- Prin sânge iese ... toate ... toți microbii ... îla care e în sânge la vită ... și dacă iese sângele afară ... așa-i scris fiindcă ... la noi, la evrei ... cu mii de ani în urmă, când s-a scris

toate tratatele astea, nu exista ... medicina era în fașă atuncea și ca să ... oamenii să știe să se păzească – au scris în Biblie toate astea.

*Da. Și sunt lucruri ... sănătoase.

- Da.

*Și ce se făcea cu partea din spate, se dădea creștinilor sau ...

- Se vindea creștinilor.

*În ... ați fost vreodată acolo, unde se tăia animalele?

- Am fost de multe ori. Eu din 1992 am fost supraveghetor ritual la federație, la noi ... *Majghia* se cheamă ... și mergeam la abator, mergeam la abator la Grina, la București, acolo, la ... Grina se cheamă ... este un abator foarte mare și acolo se sacrificau vite și ... pentru cantina ... cantina rituală de la comunita ... a federație din București.

*Și aduceați de acolo?

- Aduceam carnea de acolo. Mergeam cu doi hahami, tăia ... și aici în Botoșani când venea hahamu' tot mă duceam. Chiar acuma cu xxxxxxx ... acuma nu ne mai trimete haham – de-asta fiindcă îs cheltuieli mari și ...

*Îm. Și care ... ce mai erau printre întrebunțările dumneavoastră? [*Și ce alte atribuții mai aveți?*]

- Poftim?

*Ce mai trebuia să faceți ca supraveghetor ritual?

- Să observ cum se ... să observcând se taie vita ... se scoate plămânu' și se umflă ... să vadă dacă n-a fost bolnavă vita ... dacă nu răsuflă afară aeru' ... dacă n-a avut gaură ... se uită la ficat dacă ficatu' este curat ... și se controlează înăuntru ... în ... în burta vitei ... dacă n-a avut cuie, lanțuri, dacă ... avea cuie și lanțuri ... nu știu ce ... nu mai era bună, nu mai era *kașer*.

*Și atuncea ... se arunca sau se vindea ...

- Treaba lor ce făcea ...

*Numai să n-o mai folosească ... Și numai la tăierea animalelor ... trebuia să asistați?

- Da, nu numai. Și în bucătărie trebuia să asist.

*Era cantină aici?

- Era cantină, și erau fete, acolo, trebuia să le supraveghez, să văd ce fac. Trebuia să fac focu' ...

*Dumneavoastră ...

- Eu făceam focu' ... dimineață ... supravegheam toate treburile astea ... amestecam mâncarea.

*Interesant ... și la cantină cred că trebuia separat vase de lapte și de carne ...

- De obicei, la cămine erau două bucătării ... erau ... până acum ... acuma este un singur cămin, la București ... da' mai este la București un cămin și la Timișoara ... în rest ... erau mai multe ... erau vreo 4-5 cămine da' ... fiind tot ... murind evreii ... fiind ... se împuținau nu mai ... este la București și la Tim ... a fost la Timișoara ... da' ăla-i închis ... și la Arad mai este ... Și la București, acolo, la cămin, sunt două bucătării cu vase separate, cu tacâmurii separate, cu totul, absolut totul separat. Două modele – un model pentru carne, un model pentru lapte ... și acolo trebuie tot ... trebuie ... supraveghere ... și la *kușeritul* cârnii acolo ... trebuia să asist.

*Dumneavoastră ați fost aicia, în Botoșani ...

- Eu plecam, da' ... intermitent. Stăteam câte ... nu puteam să stau aici fiindcă ... trebuia să mai vin și acasă ... xxx ... dar așa, intermitent, am lucrat vreo doi – trei ani de zile. Câte trei luni, câte 6 luni, veneam și iar plecam ... iar veneam, iar plecam ... între timp mai angajau pe altcineva ...

*Aveți aicia familie, în Botoșani, sau ...

- Aveam numai o soră care a murit, atâta. Eu n-am fost căsătorit.

- *Și tatăl dumneavoastră mai avea frați?
- Mai avea o soră.
- *O soră?
- Tatăl meu mai avea o soră.
- *Și cum s-a numit ea?
- *Rashela* o chema.
- *Și era căsătorită?
- Era căsătorită, cu doi copii, și ea.
- *Unde locuia?
- Tot aici în Botoșani, dar a plecat în Israel.
- *Când a ... după război sau înainte?
- După război. În 1960 au plecat ... sau după ... '65 ... Nu, în '65.
- *Și soțul ei cum se numea?
- *Iser*.
- *Ăsta-i numele de familie?
- *Șmil* era numele de familie.
- **Șmil*?
- Da, numele de familie era *Șmil*.
- *Și el cu ce se ocupa?
- Tot avea o băcănie aici în Botoșani. Iar după război ... după război era salariat.
- *Tot la ceva magazin sau ...
- Nu, era la un ... o pompă de benzină, de petrol ...
- *Și au plecat împreună cu copiii?
- Nu, el a murit aici ... și numai mătușă-mea cu copiii au plecat.
- *Și copiii cum se numesc?
- Tot *Șmil* ... și fata *Kaspi* ...
- *Era o fată și un băiat?
- Da, o fată și un băiat.
- *Și ei au acolo familie sau ...
- Au familie, da, da ... Îs plecați de mult acolo. Au și copii, au și nepoți ...
- *Și nu mai țineți legătura cu ei?
- Mai țin, da' foarte rar, așa ...
- *În ce localitate ...
- În *Naharia* ...
- *În *Naharia* ...?
- În *Naharia* ...
- *Și mama dumneavoastră avea frați ... surori ...
- Avea o soră care avea un băiat. Tot au plecat împreună în Israel și au locuit la *Beersheba*.
- *Au plecat împreună cu sora tatălui?
- Cu cu ... sora mamei ... cu sora mamei.
- *Sora mamei a avut un băiat?
- A avut un băiat. Era căsătorită, familia aia ... o chema *Katz* ... și a plecat în Israel în 1980.
- *Și mai trăia atunci sora mamei și ...
- Sigur, da' a plecat împreună toți ...
- *Și acolo știți cumva cu ce se ocupau?
- Erau pensionari, el ... iar văru-meu ... era ... era economist ... lucra la o întreprindere ...
- ...
- *Și numele lui mic?

- *Mana ... Mănase.*

*El are familie?

- El a murit. Da' mai are doi copii rămași acolo. A murit de cancer, în Israel, acum vreo ... un an și ceva.

*S-a căsătorit acolo?

- Nu, aici s-a căsătorit. Acolo a mai făcut un băiat. Aici a avut ... a plecat cu o fetiță și acolo ... Dânsa este ... soția lui este ... a fost ... profesoară de chimie ... în Israel.

* ... a vărului dumneavoastră ...

- A vărului meu, soția vărului meu.

*Dacă îmi puteți povesti un pic despre fiecare sărbătoare cum se ține la dumneavoastră ... Deci prima dată – *Sabatul*. Cum se ținea *Sabatul* ...

- *Sabatul* ... în primul rând începând ... se termina mâncarea – absolut tot pentru sâmbătă ... de obicei, la ultrareligiozii.... la ultrareligiozii se făcea ... avea cuptor ... pe timpul meu, când eram copil ... era cuptor ... Se punea mâncarea în cuptor după ce se făcea pâinea, că așa erau înainte ... după ce ... se scotea pâinea, absolut tot, se scotea absolut tot ... se băga mâncarea acolo, se ungea cuptorul ... porțița cuptorului ... și sâmbătă la prânz se scotea aia ... ca să nu facă focu'. Că la noi nu-i voie de făcut focu' sâmbăta.

*Și aceasta era *ciolent* sau ...

- *Ciolent* se chema, *ciolent* se chema ...

*Și a făcut mama dumneavoastră?

- Nu. Părinții mei n-au făcut, de ce să mint, nu făceau ...

*Și bunicii?

- Bunicii mai făceau din când în când, da ...

*Mai făceau ... Și vineri seara mergeați la sinagogă?

- Vineri seara mergeam la sinagogă ... sâmbătă mergeam la sinagogă ... la noi sâmbăta, defapt, îi cam cea mai mare sărbătoare, socotit așa ... cam sâmbăta și *Ziua cea Mare din Yom Kippur* ... Astea-s cele mai ... iar restu' ... poți să faci mâncare ... bine, de *Anul Nou* se face ... decloc ... de *Rosh Hashana* nu se face mâncare că mergi la sinagogă ... de celelalte – *de Paști*, de asta ... ai voie să faci mâncare.

*Și ce fel de mâncare se făcea pentru sâmbătă?

- În general se făcea un antren (antreu!) ... așa ... depinde ce era ... din ouă se făcea așa ... din... ouă cu oțet, așa ... bătute ouăle cu oțet ... se chema *pițer* ... antrenu' (antreul) și după aia era ...

*ouă fierte?

- Ouă crude se băteau și se ... se amesteca și se ... cu oțet ... și se pune la fiert și ele se întăreau ... și ele se făceau așa ... ca o glicerină.

*Și cum se numește aceasta ...

- *Pițer*. Și după aia se mănâncă supă cu carne, cu fasole sau cu altceva adaos ca antre ... ca ... stai că-mi scapă, am un lapsus acuma ... ca de garnitură ...

*Pentru felul doi ...

- Da, pentru felul doi.

.....
*Mai povestiți cum se desfășura când ... de la ce ani vă ducea și pe dumneavoastră tatăl la sinagogă ...

- Aaa ... bunicu' meu mă ducea de la vreo ... 4 ani. Ce mai ... 4-5 ani.

*Deci cu bunicu' mergeați mai mult ...

- xxxxx ... eu am stat mai mult la bunic ... cu bunicul mergeam ... și la vârsta de 13 ani, la noi, la evrei, băiatul devine major ... își pune *fileaștele* pe cap și pe mână și devine major.

*Și cum s-a desfășurat ceremonia aceasta?

- Ceremonia aceasta s-a ... se face numai într-o luni sau într-o joi când se citește în *Tora* ... că și sâmbătă se citește în *Tora*, dar nu se îmbracă *filiaștele* sâmbătă, și de-asta se face ori într-o luni ...ori într-o joi ... și atuncia ... vin invitați acolo ... se servește cu dulciuri ... cine-i mai bogat ... face și masă pe la ... acasă ... și îl cheamă la *Tora* ... îți dă o alea (?) la *Tora* ... și asta-i ...

*Și trebuie să mergeți înainte la pregătiri ... să învățați ...

- Ei bine ... sigur – noi evreii ... merg ... la vârsta de 5 ani merg tot la pregătiri.

*Și știați dinainte ce pasaj trebuie să citiți?

- trebuie să citești tot ce ... ce se citește ... în ziua respectivă ...

*Da' nu era fixă ziua de naștere?

- Poftim?

*Nu era fixă în ziua de naștere?

- Trebuie să fie ...

*...ori luni ori joi ...

- Poa' să fie ... ca să fii major trebuie să ai 13 ani și o zi ...

*Și o zi ...

- Da

*Și atunci se alegea să fie ori luni ori joi ...

- Da, da să cauți ... dacă nu ... mergi peste vreo câteva zile ... nu-i o problemă ...

*Da' numai într-o zi trebuia să mergeți ...

- Da, o zi,... mergeai normal la sinagogă ... în fiecare zi ... cum ...

*Și mergeați ca copil ...

- Nu mai mergeam ... când eram elev trebuia să merg la școală ...

*Și numai după *barmitzva* ... trebuia ... să meargă ... ar fi trebuit să meargă băieții la sinagogă ...

- Da' și așa trebuia să meargă ... pân' la *barmitzva* ... trebuie ... să meargă la școală

*Da' nu trebuiau să pună ...

- Nu trebuiau, la 13 ani, după 13. Am spus, la 13 ani și-o zi, cel puțin și o zi trebuie să ...

*Și ați primit de la tatăl dumneavoastră *curelele* (?) de rugăciune?

- Da, da ... și de-atuncia mi-am cumpărat eu altele că alea s-a ... distrus

*Și ați primit atunci și *thales*

- Eu ... când eu am pus ... nu se obișnuia să ... acuma s-a modernizat se pune și *thales* de 13 ani ... dar când eu am pus trebuia numai *filiaștele* să puie.

*Și nici bărbații ... da' bărbații obișnuiau să pună la rugăciuni *thales* ...

- Sigur că da ... sigur ... în fiecare zi.

*Și ce fel de comunitate exista, cât de mare era aici comunitatea ... în Botoșani?

- Aici în Botoșani ...

*Înainte de război ...

- În timpul ... înainte de război Botoșaniul avea vreo 35.000 de locuitori și vreo 15.000 erau evrei ... în timpul războiului fiind evacuați toți evreii din orașelele astea mici ,... a ajuns la 22.000 de evrei.

*Și erau mai multe sinagogi?

- Vreo 50 cred că erau în Botoșani.

*50 ... Dumneavoastră la care mergeați?

- Una care era în apropiere de casă.

*Și *rabini* ... erau mai mulți?

- Erau ajutori de *rabini* și rabini cam doi – trei ... *hahami* erau mai mulți, erau vreo patru – cinci *hahami*.

*Și erau mai multe locuri de tăierea animalelor, abatoare ?

- Abatoare pentru păsări erau numai două.

*Și-n astea două lucrau mai mulți *hahami* sau ... mergeau și acasă?
- Câte doi *hahami* lucrau ... cam ... în timpul războiului, iar după război au rămas ... când ne-am împuținat ... am rămas cu un singur *haham* în oraș ... acuma avem unu pe țară ... ha, ha ...

*Se schimbă vremurile ... Și în sinagoga în care mergeați dumneavoastră, era *rabin*?
- Venea un *haham* ... de obicei ... când eram eu copil ... venea un *haham* ...

*Și el era oficiantul?
- El era oficiantul. Mai era și unchiu-meu ăsta ... fratele lui ... soțul ... soțul lui sora lui taică-meuși el mai oficia, că știa.

*Și *Paștele* cum s-a desfășurat?
- *Paștele* normal, de *Paști*, la noi, trebuie alte vase. Sau, cine nu are alte vase – le fierbe foarte bine ... foarte bine le fierbe, le *kașurește*... le fierbe foarte bine și le întrebuițează ... iar cine are ... îs alte vase ... întrebuițează alte vase.

*Și ... mama dumneavoastră avea alte vase?
- Eu am și acuma alte vase ... eu am și acuma alte vase...da

*Și este un obicei că trebuie curățată casa înainte de ...
- Da ... bine ... se face curățenie ca orișice om, trebuie să dispară pâinea ... absolut toate astea care-s din ... ce dospește ... lucrul care dospește trebuie să dispară din locuință.

*Și pentru asta este un ritual de ... de ...
- Este un ritual, este un ritual și pentru asta.

*Cum se face asta?
- Păi ... înainte cu o seară ... adică cum ar veni de exemplu poimâine în *Paștele* ... astă seară se merge și se curăță ... se stinge lumina și cu o lumină ... o lumânare aprinsă ... se strânge tot, se pune bucățele de pâine ... pune bucățele de pâine, se strânge toate bucățelele alea de pâine, este un două pasaje care trebuie spus ... unu' înainte și unu' după ce strângi pâinea, iar a doua zi se arde, pâinea aia se arde. Se cheamă *Belcheshumăza*, *Belcheshumăza* (?) se cheamă operația asta și a doua zi până la ora un ... zece, zece jumate trebuie arse ... ce am adunat – pâinea aia și de atunci nu mai ai voie să mănânci pâine, mănânci cartofi, mănânci carne, mănânci ouă ...

*Și se ardea afară ... sau ...
- Afară undeva. Sau dacă ai într-un ... undeva ... undeva unde arde un foc – poți să-l bagi în focul ăla.

*Și la ardere se spune ceva?
- Și la ardere tot se spune ceva ...

*Și cine făcea ... și un om ...
- Oricine ... om singur putea să facă treaba asta.

*Bărbat sau fe ...
- Bărbat, bărbat ...

*Și tot bărbatu' trebuia să și ardă?
- Fiecare ... capu' familiei ... sau dacă nu era capu' familiei, un membru al familiei de ... masculin trebuia să facă operația asta.

*Și pasca ... cumpărați ...
- *Mașes*-ul? Le cumpăram. Înainte cu ani, înainte de război, se fabrica aici, în Botoșani. Supraveghiați de rabin, bineînțeles. Și se făcea aici în Botoșani ...

*Și cu făina ...
- Și făina ... făina de la ... care se face *mașesul* ... azima ... trebuie urmărită să nu încolțească grâu', dacă grâu' a fost încolțit – nu mai era *kașer* ... făina ... era urmărită și se măcina la o moară specială și se fă ... se curăța și acolo moara ... și se fă ... și se măcina făina și se făcea azimă.

*Și exista și o astfel de moară, aicia, în zonă?

- Erau mai multe mori aici în (orașu') Botoșani.
- *Și ce se făcea cu făina care mai exista în casă dacă era o cantitate mai mare?
- Se strângea ... se strângea într-un loc ferit ... tot ... într-un loc unde nu umblai ... atunci ... și cu făină, și cu paste făinoase ... și cu orez ... și cu toate ... toate lucrurile ... astea care dospesc.
- *Da' tot în casă rămâneau ...
- Tot în casă rămâneau, sigur că da, dar erau într-un loc ferit unde nu se ... nu se ... în acele 8 zile de *Paști* nu se umbla acolo.
- *Că în ...
-
- ... se întrebunțează metoda asta ... se face pe țară, face rabinu' pe țară.
- *Cum rabinu' scrie o ...
- Noi dăm câți evrei sunt aici, trimitem acolo prin poștă ... și el vinde la un creștin ... da' marfa rămâne la noi, în Botoșani ... hă, hă.
- *Și părinții dumneavoastră scriau un astfel de formular?
- Se mai făceau, dar foarte rar se obișnuia ...
- *Ajungea să ... xxx
- Da, da.
- *Și seara de *Seder*?
- Sunt două seri de *Seder* ... numai în Israel este un singur *Seder*, iar la noi, în *Galuth* – în diaspora – sunt două seri de *Seder*.
- *Și cum se desfășoară asta?
- Este *agudă*, *agudă* ... *Haggadah* se cheamă ... *Haggadah* tradus în românește înseamnă poveste.
- *Care se cite ...
- Și asta se citește ... povestea asta ... și se ... xxx ... tot ritualul ăla care trebuie făcut se face și ...
- *Și trebuie aranjat într-un fel specific?
- Da, este ... *karas* – *kara* se cheamă – două ... o *kara* pentru azimă și o *kara* ... la noi, aici, n-avem, da' punem într-o farfurie plată, așa ... punem toate cele: legume, ceva amar, o rădăcină de pătrunjel, ceva, de hrean ... și o verdeață, o bucățică de carne friptă, un ou și ... cam atâta.
- *Și tatăl dumneavoastră stătea pe fotoliu sau pe scaun?
- Normal, normal, cum scrie în regulament ... tre ... să șezi pe perne ... pe perne ... da' nu se mai stătea... stătea pe un scaun, separat, așa.
- *N-avea pernă?
- N-avea pernă. Rabinii, ăștia stau pe pernă..
- *Și în ce limbă se ... desfășura ...
- În limba ... ce scrie ... în limba ebraică
- *Și vă explica ...
- Este și explicație, este și explicație ...
- *Și explicațiile zice în ebraică sau în ...
- Normal, la București, când trăia rabinul *Rosen*, el povestea povestea în limba română și toți ăia ... ca să înțeleagă toți bucureștenii ăia ... să înțeleagă despre ce-i vorba.
- *Și tatăl dumneavoastră în ce limbă povestea?
- Nu, nouă nu ne traducea, nu.
- *Nu?
- Nu.
- *Vă plictisiți?
- Nu.

*Și cine era acela care trebuia să pună întrebările? Dumneavoastră sau sora?
 - Un ... un ... de sex bărbătesc ... normal ... ori cel mai mic – ori cel mai mare - da' eu eram cel mai mare, că nu mai erau alți copii și eu puneam cele patru întrebări – patru *kașes*?
 *Erați singurul copil?
 - Da, era și o soră, o fată, dar fata nu punea ea ...
 Dacă nu, ... poa' să pună și fata, dacă nu este ... băiat, pune fata.
 *Și ați învățat întrebările astea?
 - Da.
 *Și se punea pahar pentru profet?
 - Fiecare trebuie să aibă pahar, normal ... în scri ... la procesiunea aia, la *Sederu'* ăla ...
 fiecare trebuie să bea patru pahare de vin.
 *Patru?
 - Patru ... *arbaa koisses(?)* ... *arbaa* înseamnă patru în limba ebraică.
 *Și pentru profet se punea pahar separat?
 - Da, se punea ..
 *Și deschideați ușa?
 - *Ulia novi ... ulia novi* ... să vie *ulia novi* ... le-ați învățat acuma, de când umblați ...
 hă, hă ...
 *Da ... mă interesează ...
 *Și cine deschidea ușa pentru ...
 - Aaaa ... e o cioacă asta, ce dacă venea cineva ... da' așa-i ...
 *Da' se deschidea, nu?
 - Se deschidea ușa să vie ...
 *Dumneavoastră sau sora?
 - Sora, dacă era mai mică.
 *Și se închidea ...
 - Aaa ... după aia se închidea .. ce..... dacă era o ia ... dacă era un *Paște* mai timpuriu și era frig afară ... o deschidea câteva minute și o închidea înapoi imediat ...
 *Și ce s-a întâmplat cu paharul acela – al profetului?
 - Îl bea... ... care-i plăcea să bea – îl bea și pe ăla ...
 *Ascundea tatăl *Afikomen-ul*?
 - *Afikomen-ul* – se ascundea, sigur. Și venea un copil și-l fura și pe urmă trebuie să-i dai ceva copilului ca să-l dea înapoi că nu se putea continua a doua parte, după mâncare ...
Seder-ul ...
 *Și îl găseați?
 - Poftim?
 *Știați unde ascunde ...
 - Eu urmăream, să văd, da' el ascundea ca să vedem noi... ca să putem fura.
 * Ca nu cumva să rămână negăsit.
 - Negăsit ... ha, ha ...
 *Și cine găsea, dumneavoastră sau sora?
 - Xxxx ... eu ... soră-mea ...
 *Și ce primeați recompensă?
 - Aaa ... ce ... bomboane sau ce ...
 *Și ...
 - Eram într-un *Seder* ... când eram la București ... cine a furat *Afikomen-ul* a cerut ca tineretului să i se aprobe o excursie în Israel ... a cerut ... he, he ...
 *Pentru tineretul din ...
 - Pentru tineretul de la București, de acolo, care *era*.
 *Și a primit?

- A prinit ... cum să primească? ... Au negociat ... pân' la ... eu nu știu, le-a făcut o excursie în țară ...

*Și cântări ... ați cântat ceva cântece?

- Eu n-am voce și ... de obicei nu cânt. N-am cântat niciodată.

*Și părinții ... sau ...

- Nici taică-meu n-avea voce ... nu se întrebuița (*nu se obișnuia!*) la noi în casă să se cânte.

*Că este ceva ...

- *Haggadah* se citesc ... *Haggadah* se cântă ...

*Și citea versuri ...

- Da' eu nici nu le mai știu ... nici nu le-am știut cred că ... fiindcă dacă nu aveam voce să cânt ...

*Și erau atuncia ceva mâncăruri speciale?

- Mâncăruri speciale ... tot supă, carne, numai că se făcea cu cartofi în loc de pâine și cu azimă ... cu *mațăs*.

*Și acestea ... cât ține Paștele se folosea vesela de Paște?

- Da, se folosea vesela de Paști, da.

*Și unde ținea mama dumneavoastră?

- De obicei noi o țineam în pod.

*În pod. Și celelalte le duceți în pod până când ...

- Da, da' acum le țin pe un raft, dacă locuiesc ... la bloc ... n-am pod ... he, he ...

*Și aveți de toate ... cratiță și ...

- Absolut totul ... am prea multe de-acuma, c-am rămas singur și am prea multe.

*Și aveți și separat pentru lapte și carne ...

- Da, am pentru carne ...

*Atuncia trebuie să aveți trei seturi ...

- Da.

*Și ce este aceasta, al treilea, ca de ... ceva veselă de post ... în care trece apa, sau care-i cu apă ... am mai auzit undeva că era de ...

- Ați auzit ceva, dar n-ați înțeles despre ce-i vorba.

*N-am înțeles ...

- La noi, când cumperi un vas nou, care nu-i întrebuițat – acest vas trebuie trecut printr-o apă curgătoare, adică să se bage de vreo două-trei ori, este un pasaj care se spune acolo ... e tot în cartea de rugăciune și cu ... asta-i tot.

*Și ori se folosește pentru carne ori pentru ...

- Indiferent pentru ce ... orice vas nou pe care-l cumperi ...

*Și farfurie ... și ...

- Și farfurie, și pahare, și oale, și crățiți și așa mai departe ...

*Și aprindea mama dumneavoastră lumânări?

- Da, în fiecare vineri seară aprindea lumânări.

*Câte?

- Poftim?

*Câte lumânări?

- Trei lumânări.

*Trei? De ce depinde numărul acesta?

- Depinde ... îs obiceiuri astea ... v-am mai spus că-s obiceiuri ...

*Că am auzit că de numărul membrilor de familie ... am auzit că de numărul membrilor decedați din familie....

- Nu ... nu ... îs obiceiuri astea ...

*Și ...

- Unii aprind cinci lumânări ... ca să vă spun de ce ... fiindcă *Torah, Torah* sulul sfânt împărțit în *hamushim(?)* – care se cheamă cărțile astea – sunt cinci cărți, și mulți aprind cinci lumânări fiindcă sunt cinci *hamushim* din astea ... v-am spus, sunt obiceiuri astea. La noi, la evrei se cheamă *menughăm(?)* asta ...

**Menughăm?*

- *Menughăm.*

*Aprindea ...

- Nu, obiceiurile, asta-i obicei ... obicei îi tradus, sau *menughăm* tradus îi obicei.

*Și făcea pâine mama dumneavoastră?

- Făcea ... pâine făcea. După aia..... acuma după război mai rar făcea ... cumpăra pâine.

*Și făcea pentru fiecare zi sau numai pentru sâmbătă?

- Numai ... de obicei pentru sâmbătă se face.

*Pâine împletită

- Împletită, da.

*Și câte se pun pe masă?

- Două pâini se pun.

*Două pâini?

- Două pâini.

*Și se acoperă?

- Se acoperă.

*Și când vine tatăl de la sinagogă ...

- De la sinagogă. Înainte de a ... se pune ... înainte de a ... tăia pâinea, se face o rugăciune și se taie pâinea.

*Și se face rugăciune și pentru pâine și pentru vin?

- Și pentru vin, da, este și pentru vin.

*Și care se face prima dată?

- Aaa ... întâi se face pentru vin.

*Pentru vin. Bea vinu' și după aceea ...

- După aceea se taie pâinea ... și se ...

*Și binecuvântarea membrilor de familie când se face?

- Tot atuncea ... binecuvântare ... nu știu ... iacă asta n-o mai știu!

*Când pune mâna pe cap și ...

- Aaa ... asta face numai rabinii dom'le ...

*Asta nu făcea tatăl dumneavoastră ...

- Nu, nu, rabinii fac treaba asta.

CASETA I PARTEA II – SOLOMON MEIR

*Deci *Purim-ul* ... se ține ...

- De *Purim* ... *Purimul* nu-i o sărbătoare – e o minune, dar sărbătoare o socotesc ... sărbătoare se socotește ... despre *Purim* să vă povestesc

*Ce făceați de *Purim*?

- Noi de *Purim* ... este o zi de petrecere. O zi pentru petrecere ... în care evreii se ... în ziua de *Purim* petrec că au fost salvați ... că au fost un foarte mare antisemit ... unu' *Haman* – care a pus la cale să omoare toți evreii și atuncea, în ziua aia *Haman* a fost executat de rege ... prin *Estera* care a venit ...

*Și cum ați petrecut?

- Am petrecut foarte frumos ... se face dulciuri, oamenii se maschează, unii și merg la rude, la prieteni și se ... și petrec.

*Și oamenii mai în vârstă sau numai copiii se maschează?

-În Israel numai copiii, da' aici mergeau ... aici în diaspora mergeau și oamenii în vârstă. Veneau ăștia cu o vioară sau cu țambal ... nu țambal, cu o cobză și mergeu la cântat ... ei știau de-acum anumite melodii care se cântau și mergeau din casă în casă și ... în special oamenii săraci mergeau ... scoteau câțiva bani de la ceilalți ...

*Și cum se mascau?

-Aa ... se îmbrăcau ... se ungeau pe față, se îmbrăcau cu niște straie așa ... mai fistichii și ...

*Erau câteva îmbrăcăminte ... cum ... care erau mai favorite ... de nu știi ... de ...

- Mergeau din casă în casă și spuneau: “*Altă spiră marghi zus ghițmă abam ghevert muharus!*” (???) – “*Azi îi pâine, mâine nu mai este, dați-mi un ban și dați-mă afară!*”

*Și dumneavoastră mergeați?

- Nu, eu nu mergeam ... eram și copil atuncea ...ce?

*Și ca copil nu mergeați cu prietenii?

- Nu, eu nu mergeam. Vă spun – în Israel acuma-i modern să meargă copiii, da' atuncea numai oamenii în vârstă mergeau ... oamenii ... în special așa săraci se mascau și mergeau.

*Și femei sau numai bărbați?

- Poftim?

*Și femei sau numai ...

- Nu, bărba ... la noi în Botoșani bărbați umbau, bărbați umblau.

*Și veneau și la dumneavoastră acasă?

- Veneau, sigur că veneau. Veneau ...

*Și cum pregăteați, ce fel de masă era atuncea?

- Se pregăteau dulciuri ... *humentaschen* se cheamă pe evreiește ... o prăjitură în trei colțuri – că așa avea *Haman* pălăria lui, șapca lui era așa ... de formatu' ăla.

*Și se mănâncă ceva mâncăruri, carne sau așa ... xxx

- Se mănâncă orișice. Este altă sărbătoare (în) care se mănâncă numai lăptărie.

*Asta care este?

- Asta este ... se cheamă *Schwiz* (?) ...

*N-am mai auzit de sărbătoarea asta ... când se ține?

- Asta este ... cum ar fi la creștini aproape de Duminica Mare ... cam așa ceva ... în ziua de *Schwiz* ni s-au dat cele 10 porunci și *Torah* – ni s-a dat, evreilor.

*Și cum se serbează ziua asta?

- E o zi obiș ... se merge la sinagogă ... îi sărbătoare, se citește ce trebuie citit pentru sărbătoare – în schimb, de obicei, la masă se obișnuiește să se mănânce lăptărie.

*Și ce fel de preparate din lapte se mănâncă atuncea?

- De lapte ... se face așa ... un fel de plăcintă cu brânză de vaci, se face ... lapte cu ... după aia se bea lapte ... da' în special plăcintele astea se mănâncă – cu brânză de vaci, un ștrudel – așa se cheamă – care se face din (cu) brânză de vaci ...

*Și cât ține sărbătoarea asta, o zi?

- O ... normal aici în diaspora îs două zile, da' în Israel o singură zi se ține.

*Da' dumneavoastră ați ținut două zile ...

- Două zile. Fiindcă a doua zi, la Sinagogă se face pomenirea morților.

*Și începe tot așa – seara – sărbătoarea asta?

- Tot seara, înainte cu o seară începe și se ...

*Și se merge în seara aceea la sinagogă și ... a doua zi, și a treia zi și după masa ...

- V-am spus că la noi, la evrei, se merge dimineața și seara în fiecare zi la sinagogă.

*Și *Hanuka*(*Chanukah*)? Cum ați sărbătorit.

- *Hanuka* (*Chanukah*) este o minune, când s-a distrus Templul ... s-a distrus primul Templu și al doilea ... acuma nu știu – ori la primul Templu ori la al doilea Templu – ăia or

dat foc la Templu și a mai rămas ... pe timpul ăla...nu ... nu era, doamnă, nu era lumină electrică ... nu, sau lămpi. Cu ulei ... o candelă ardea ... candelă cu ulei ... mai multe candelă cu ulei se făcea lumină ... atuncea după ce s-a găsit ... după ce s-a terminat și ăia s-au retras ... învadorii ăia – a rămas o ulcică ... un ulcior mare cu ulei.

*Da, și a ținut ...

- Și în loc să țină o zi, a ținut opt zile.

*Și cum se ținea în casă sărbătoarea asta?

- Asta.. eu singur *Hanuka* este opt zile ... și se dă de obicei ... se dă daruri la copii – *Hanuka Geld* – așa se cheamă. Și cam așa îi ... și mai sunt titireze care se învârtea ... titireze...

*Ați avut?

-Am avut, sigur că da.

*Și cu cine jucați?

-Ee ... cu copiii.

*Și asta cum se joacă?

- ... învârte ... are niște litere ... are niște litere pe ele ...

*Și este că litera ...

- Litera aia care ori iei, ori nu iei ... ori câștigi ori nu câștigi.

*Și asta se juca pe bani?

- Noi, copiii ... nu-mi amintesc, poate ..ceva cu bani, ceva ... dar de valoare mică ...

bănuți așa mici.

*Și *Hanuka Geld* ați primit de la părinți?

- Da, sigur ... de la părinți, de la rude ...

*Ce-ați cumpărat din banii ăștia?

-Ee ... ce-am cumpărat – dulciuri – ce poa' să cumpere un copil ...

*Și ați jucat ceva jocuri de cărți de *Hanuka*?

-Aa ... la noi se mmai juca ... dar la mine-n familie foarte rar se juca cărți.

*Am auzit despre niște cărți speciale care se făceau pentru *Hanuka* cu tot felul de desene din Biblie ...

- Nu știu, asta nu știu ... la noi nu era ... poate prin Ardeal, pe-acolo o fi fost, da ...

*Și *Sukkot* –ul ... aaa și de *Hanuka* ați aprins lumânări?

- Sigur că da, se aprind lumânări, este o rugăciune specială care se face ... și se aprinde...

*În fiecare seară se face rugăciunea asta?

- În fiecare seară se ... da, da.

*Și ați avut candelabru special ...

- Este, este candelabru, da ... la sinagogă, este acolo ... da' acuma sunt lumânări de *Hanuka* care se aprind.

*Niște lumânări speciale?

- Speciale, da.

*Cum arată?

- Sunt cam așa ... de mărimea asta și ... îs colorate.

*Deci nu-s alte ...

- Acuma vin din Israel ... da' la bunicii mei și la mine acasă se făcea cu ulei. Era tot așa – o candelă – o *hanuchia* mare și cu o tăviță așa mică, se puneă așa un fitil de ulei și în fiecare tăviță se puneă ulei ... se aprindea, și până ardea uleiul' ăla ... da' era mică o cutiuță ... tăvița asta ...

*Era din lemn sau din ...

-Nu, din tablă ... din tablă era.

*Și erau ... o lumânare specială cu care se aprindea.

- Da, shamas (șamăs) se cheamă.
*Shamas?
-Da.
*Și asta se ținea tot acolo ... sau separat?
- Da, tot acolo, alături se puneau ...
*Pe tăvița (täblița?) aia
- Da, da.
*Și cine aprindea lumânarea, mama sau tatăl ... asta cum se face? ...
- Din toată familia fiecare trebuie să ... prima seară, când era prima ... prima lumânărică, aprinde capu' familiei, după aia, pe rând, fiecare spunea rugăciunea și aprindea ...
*Deci a doua seară mama și după aceea copiii și tot așa ...
-Xxx dacă erau mai puțini în familie, aprindeau de mai multe ori ...
*Și în prima seară se aprinde una, aia se arde și a doua seară două ...
- Două, și așa mai departe ...
*Și cealaltă lumânare care ... cu care se aprinde trebuie să ardă tot timpul ...
- Tot timpul trebuie să ardă, tot timpul trebuie să ardă ...
*Și unde se puneau ... hanuchia asta?
- HanuchiaNormal ... se pune la geam ... normal, da' fiecare pune ... mulți nu puneau la geam, că aveau perdeaua, să nu ia foc ... să nu ... da' normal, la geam se pune, normal.
*Bunicii ... părinții unde au pus asta?
- Bunicii mei nu puneau la geam.
*Și unde puneți?
- Pe masă, pe masă.
*Acolo unde luați masa. Și ceva mâncăruri speciale nu sunt de Hanuka?
- De *Hanuka*, de obicei se mănâncă ... cum să spun eu ... stai, cum se spune pe românește ... colțunași.
*Ce este ...
- Colțunași făcuți cu cartofi,... cu cartofi, cu ceapă prăjită, poți să pui și carne înăuntru, dacă vrei ... da' de obicei nu se puneau.
*Xxx era mâncare gătită ... sau
- Gătită borș se făcea, un borș cu colțunași ... asta era ... îi specific de *Hanuka* să se mănânce.
*Da' colțunașii ăștia cum arată?
- Nu știți cum arată colțunașii?
*Se fierb cartofii?
- Se fierb, sigur că da. Se întinde o foaie de aluat, se taie cu un pahar ...
*Rotund?
- Rotund, și pe urmă se strânge așa aia și se face ... și vine ca un oval ... așa.
*Da' micuțe sau ...
- Depinde cum ai paharu' – dacă-i mai mare faci mai mare, dacă-i mai mic ... îs mai micuțe ... da' normal trebuie să faci mai mărișoare că trebuie să pui și umplutură înăuntru ... și dac-o faci mică tare nu ... nu intră umplutura.
*Și ce umplutură se pune?
- Normal, în cursul anului, și de *Schwiz* se fac colțunași cu brânză, am omis să vă spun atunci, iar de *Hanuka* se face cu cartofi și cu ceapă prăjită.
*Ceapă prăjită și cartofi fierți?
- Fierți, fierți, amestecați cu ceapă prăjită cu ulei.
*Și asta după aceea se fierbe ...
- Se fierbe după aia ... aluatul se fierbe ...
*Asta se mănă așa ...

- Se mănâncă așa ... împresurat iar cu ulei și cu ... tot cu ceapă prăjită sau cu ulei împresurat.

*Și nu se mai mănâncă ceva carne pe lângă asta?

- Nu, nu ... cu borș se mănâncă.

*Da' nu împreună ... nu se xxx...

- Nu, de obicei se mănâncă împreună.

*Vreți să stați aicia să ... xxx. Asta se punea în borș sau ...

- Nu, nu, separat. Se luau una din asta ... și la noi în familie ... când venea ginere-su care ... i-am dat (?)... la bunici, știți, că v-am arătat fotografia ... se făcea cu cartofi din ăștia ... se făcea colțunași din ăștia cu cartofi, apoi în colțunași se punea tărâțe ca să se râdă ...

*Numai într-unul ...

- Într-unul singur, ca să ... ca să-l păcălească pe respectivul ...

*Și asta se dădea la ginere?

- Îl servea separat ... îl servea separat, și-i punea ... Da' unchiu ăsta al meu a fost păcălit într-un an ... și de-acuma în farfurie el tăia fiecare colțunaș cu furculița ... he, he.

*Și se alegea în fiecare an pe cine vor să păcălească?

- Da, păcălea pe cineva ...

*Și atunci când se făceau ... când se mânca preparate din lapte ... cum se numea sărbătoarea aia?

- *Schwiz* ... *Shavua*...

**Shavua (Shavuot)*? ...

- *Shavua*

*Atunci se mânca numai preparate din carne ... lapte?

- Numai preparate din lapte ...se mănâncă, de obicei.... cine are ... cine poate ... cine nu poate ... mănâncă obișnuit, orișice are ...

*Nu se poate mânca carne atuncea?

- Nu se obișnuiește să se mănânce carne. Dacă n-ai asta – mănânci carne, sigur ...

*În două zile ...

- În două zile, da.

*În ambele zile se mănâncă lapte ... Și *Sukkot*-ul cum ați sărbătorit?

- *Sukkot*-ul îi sărbătoarea corturilor ... e în ... e în amintirea celor 40 de ani în care au mers prin pustie evreii și at ... trăiau în colibe, înțelegi? De asta e o semnificație ...

*Și ați făcut acasă *sukkah*?

- La bunicii mei se făcea *sukkah*.

*Cum ară ... sau din ce făceau?

- Din ... se pezmuieste cu ... din scânduri, ca să intre o masă și câteva scaune acolo, depinde de familie și deasupra se acoperă cu strujeni, cu paie, nu știu ce se face acolo ... și de multe ori când ploua, îți ploua în mâncare ... he, he.

*Și se mânca acolo?

- Se mânca ... ăștia care erau ... ultrareligioși ... cu ploaie ... așa mâncau ... așa cu ...

*Și bunicii acolo mâncau?

- Da, da ... da.

*Și dormeau acolo ... sau?

- Nu, nu dormeau, ce să zic că ... poate în alte locuri se dormea, la noi nu.... la familia mea nu se dormea, nu știu la alții ...

*Și părinții, la părinți în curte se făcea *sukkah* sau numai bunicii?

- Părinții veneau, că erau vecini cu bunicii și veneau acolo.

*Și atunci toată familia mânca acolo la bunici.

- Da, da ... da.

*Asta câte zile se ...

- Aaa ... depinde – îs primele două zile ... îs câteva zile de pauză și ... încă iar două zile ... cam opt zile ...se ține.

*Și în primele două și în ultimele două se mănâncă numai în *sukkah* sau ...

- Tot timpul se mănâncă ...

*Și ceva mâncăruri speciale erau atunci?

- Nu, nu erau mâncăruri speciale ...

*Și dimineața, și la prânz, și seara.

- Nu, numai la prânz, de obicei, numai la prânz ...

*Și se împodobește *sukkah*?

- Se împodobește, dacă aveai ceva, un covor, ceva, puneai ceva acolo înăuntru ...

*Ceva agățat de ...

- Se agățau fructe din astea care erau ... struguri ... ce mai erau agățate dedesupt așa ... mere ... struguri ... cam așa

*Și se merge la sinagogă?

- Se merge, sigur că da.

*Da' numai bărbații merg atunci sau și femeile?

- Numai, numai bărbații merg ... depinde acum – v-am spus că ... astea-s obiceiuri – *menughâm* se cheamă în evreiește ...

*Da' în familia dumneavoastră femeile când mergeau la sinagogă?

- Numai de *Anul Nou* – de *Rosh Hashanah* și de *Yom Kippur* – *Ziua cea Mare*.

*Și era obiceiul ... nu mai știu la care sărbătoare ... când se mergea la o apă, să deie de mâncare la pești ...

- A ... prima ... prima zi de *Anul Nou*, de *Rosh Hashanah* ... se merge la o apă și știți ... îți lepezi păcatele ... înțelegeți?

** ... scuturi buzunarele

- ... scuturi buzunarele.....

*Și asta se făcea ...

- Se făcea ... se făcea la Botoșani ... sigur că da.

**Bătrânii noștri făceau, bunicii, noi de la ei am învățat!

*Și atunci seara se mergea la sinagogă și a doua zi se mergea la ...

- Nu, numai prima zi, de *Anul Nou*, înainte de a ... de a face rugăciunea de seară ...

*Și se mergea ... toată xxx

- Mergea tot ... toată sinagoga ... care erau acolo, bineînțeles ...

*Și după aceea veneau înapoi și făceau rugăciune xxxxx?

- Da, și făceau rugăciune după aia.

*și se scuturau buzunarele de purificare? Trebuia să puneți ceva fărâmituri?

- Nu, nu, da' cine ... e un simbol, așa ...

*Ceva, ceva ... xxx

- Îs obiceiuri astea ... Eu v-am spus, domnișoară, că la noi religia îi foarte grea ... îi foarte greu să fii evreu ...

*De-asta întreb, care-i specificul de-aicea din xxxxx

- Nici nu era apă curgătoare ...

*Și unde mergeați?

- Se mergea la un iaz.

*Ce înseamnă iaz?

- O baltă, așa ...

*O baltă? Era în oraș sau afară din oraș?

- Ei ... e aici, aproape, afară din oraș ... sunt două-trei bălți prin apropiere – adică nu prin apropiere, chiar este de mers ceva.

*Și copil (fiind), care sărbătoare vă plăcea cel mai mult?

- Cel mai mult îmi plăcea – ca și copil – *Hanuka*, că primeam bani ... he, he.
- *Și ce sărbători ar mai fi ... despre care
- Nu, v-am spus de toate de-acuma ... nu mai xxx
- *Să vă mai întreb despre ... tatăl dumneavoastră cum s-a numit?
- Tatăl meu se numea *Meir Herșcu*, iar eu mă numesc *Meir Solomon*.
- *Și dumneavoastră ați primit numele după străbunicul.
- Da, da ... după străbunicul din partea lui
- **Meir Herșcu* era tatăl ... Știți în ce an era născut?
- Știu. În 1904. Știu.
- *Și în ce an a murit?
- A murit în 1988.
- *Și unde a murit – în Botoșani, xxx?
- În Botoșani, aici-i înmormântat în cimitirul evreiesc
- *Și ... mama cum se numea?
- După ... căsătorită întrebați?
- *Da, da.
- *Meir Elka*.
- **Meir Elka* și *Leibovici* era numele de ...
- Da, *Leibovici* era numele de fată.
- *Și dânsa în ce an s-a născut?
- În 1907.
- *Și când a murit?
- În 1986.
- *Tot aici, în Botoșani?
- Tot în Botoșani.
- *Și vreau să vă întreb despre înmormântare ...Cum se face înmormântarea, ce obiceiuri sunt?
- La noi înmormântările îs foarte simple. La noi în Botoșani ... vă spun, după ce o persoană a decedat ... se pune jos la pământ cu picioarele spre ușă, spre ieșire, se aprinde o lumânare sau două la capu' ... și a doua zi se înmormântează. În Israel îi obicei, după 3-4 ore se înmormântează mortu' ... dacă-i ... nu cum îi acuma ... în timpul războiului cum a fost ... dar de obicei... așa-i – după 3-4 ore se înmormântează – fiindcă-s căldurile alea mari ... din cauza asta ... iar la noi, a doua zi se înmormântează ... și se duce la ... la noi este o capelă aici la cimitir ... și se spală mortu', se-mbracă-n haine de mort și ...
- *Cum arată hainaaasta de mort?
- Îs giulgiu ... cum a fost Christos îmbrăcat, în giulgiu.
- *Se face o cămașă, un pantalon ...
- O cămașă, un pantalon, un cearceaf, și asta-i tot ... și o glugă pe cap ...
- *O glugă?
- Da, iar pantalonii ... îs ... îs exact ca și cu papuci cu tot, închiși, nu știu dacă mă-nțelegeți ... deci pantalonii
- *Ca și cum ciorapii și pantalonii ar fi într-una ...
- Da, da ... cum ar fi un dres vă dau exemplu ...
- *Îhî
- Înțelegeți ... așa ...
- *Și cămașa?
- Cămașa-i obișnuită.
- *Cu guler sau fără...?
- Îi fără guler, adică ... nu mai rețin exact cum ...
- *Și *thales* sau ceva ... se pune?

- La bărbați se pune *thales* și la *thales* se ia jos *athura*, jos, și *koñîîs* se ia jos când se înmormântează.

*La *thales* se taie o bucată?

-La *thales*, aicea are o garnitură care se cheamă *athură* ... de-asupra știi la ... într-o parte ... ca să știi cum să-l îmbraci ... aia se ia jos și *koñîîs* se ia jos?

**Țișul* se taie?

- Î?

**Țișul* se taie jos?

- Se taie jos, sunt patru *țîșis*, una se taie ...

*Și aicea era garnitura ... ca să

- Garnitura iară se ia jos ... *athura* se cheamă

*Care să știți care parte e în față și care în spate ...

- Da, numai în spate ... în față nu vine pus, numai la....la lapsădacă(?) care v-am spus eu ... sau *taleskutân*, pentru copii se cheamă *lapsădacă (laptzusachen?)*, iar pentru oameni în vârstă se cheamă *taleskutân... taleskutân* – ăla care v-am explicat, ca la preot ... care se îmbracă așa ...

*Este sp ... este diferit pentru copii și pentru oameni ...

- Îs mai mici ... pentru copii. Îs mici ... că ... mărimea copilului ... iar pentru oameni în vârstă îs mari.

*Și pentru femei ce fel de îmbrăcăminte se face?

- La fel. Aceeași îmbrăcăminte de mort. Numai că nu se pune *thalesul*, atâta.

*Tot așa, cu pantaloni ...

- Tot așa. Exact la fel.

*Ce se pune pe cap ... cum arată?

- Ca o glugă ... exact ca o glugă, da.

*Acoperă tot capu'?

- Acoperă capu', da ... xxx

*Și se folosește sicriu din ... simplu, nu?

- Sicriu simplu, din scânduri negeluite tot, normal, și la Hârlău ... la Hârlău se îngroapă fără sicriu ...

*Da?

- Așa-i ... la noi, în Biblie, este scris ... trebuie să fie omu' direct pe pământ.

*Da' se-nvăluie în ceva, nu?

- Tot în haine de mort, din astea ... în giulgiu ăsta ... care se cheamă *takhrihâm (?)* și se pun ... s-a pus o ... se face un dreptunghi din scândură fără fund ... știi, pe pământ ... așa a fost la Hârlău. Până la Hârlău, eu n-am văzut ... am fost la o înmormântare acolo ... Și la noi sicriile dedesupt nu-s cu fundul întreg, îs cu ostrețe ... și la noi erau lăzile astea înainte fără fund, dar SANEPID-u' n-a mai lăsat ... într-un ... cu mulți ani în urmă ... n-a mai lăsat. SANEPID-u'. Și atunci s-a căzut de acord să se facă ostrețe din astea ... așa. Da' distanța era așa ... la ...

*Și la Hârlău tot așa se face ...

- Se face ca pe timpuri ...

*Și se folosesc cuie pentru sicriu?

- Da, sigur că da, se folosesc cuie la sicriu ... exact ca o ladă cu ... sunt ... normal.

*Am auzit că în unele locuri nu se folosesc cuie pentru ca mortul să poată ieși mai ușor din sicriu.

- Nu, nu ...

*Și *shiva* ați stat după părinți?

- Da, sigur că da, opt zile ... șapte zile, pardon.

*Șapte zile ...

- Șapte zile.
*Se stă pe jos în casă?
- Da, se stă pe jos
*Și ...
- Bărbații spun ... unsprăzece luni și o zi spun o rugăciune pentru mort ...
*La sinagogă?
- La sinagogă – că la rugăciunea asta tre' să fie cel puțin 10 oameni.
* În fiecare zi?
- În fiecare zi, și sâmbăta inclusiv.
*Și ați mers pentru părinți?
- Am mers. Pentru părinți am mers, că atunci se făcea în fiecare zi. Acuma nu se mai face în fiecare zi.
*Unsprăzece luni și o zi?
- Unsprăzece luni fără o zi ...
*Fără o zi ... Și când au murit părinții mai era *rabin* în Botoșani ... sau cine i-a înmormântat?
- Mi se pare că nu mai era, nu mai țin minte ... nu mai era ... mi se pare. Mi se pare că nu mai era ... nu-mi amintesc, da' nu mai era. Nici nu mai aveam *rabin* ... aveam un *haham* în ultimul timp ...
*Probabil atuncea *hahamul* a ...
- Ei ... atuncea mi se pare că a plecat *hahamul*, nici *hahamul* nu mai era, mi se pare.
*Și se spune ceva rugăciune acolo?
- Se spune, la noi ... la evrei ... și cununia și la mort poți să spui ori ... orice evreu care știe să spuie ... nu contează ... în schimb divorțul religios trebuie să fie neapărat un *rabin* ca să dea ... da' cununia poa' să dea orice evreu care știe ... să dea ... să dea cununia.
*Și este posibil divorțul?
- Dacă nu se înțeleg ... se dă. Da' face foarte greu ... face greutăți *rabinu'* până divorțează ...
*Și v-au tăiat haina la înmormântare?
- Da, da.
*Și haina asta a trebuit s-o purtați?
- Am purtat-o, o am și acuma. Am tăiat o bluză ... indiferent ce trebuie să tai ...
*O cămașă sau bluză ...
- O bluză din asta, sintetică, așa ... și ...
*Și cât timp trebuie purtată?
- Tot timpul ... rămâne cât ... indiferent ...
*Și nu v-au atenționat pe stradă oamenii, sau ...
- Da ... nu se cunoaște, o tăietură mică ... așa.
*Și piatra când se pune?
- Depinde, poa' să puie ... depinde și când ai bani ... he, he. Depinde și când ... se pune normal ... se obișnuiește după un an să se pună ... da' în Israel se pune după 30 de zile piatră.
*Și după părinți, la cât timp ați pus?
- He, nu știu, după mama cred că am pus după vreo doi ani sau dacă nu mai mult ... dacă nu mai mult de doi ani ... fiindcă nu găseam marmură. Am vrut să fac o piatră mai... o placă de marmură mai mare și nu găseam.
*Aha.
- Era pe timpul lui Ceaușescu, nu se găsea atuncea. În fine, până la urmă am găsit eu și am făcut ... murise și tata deja și de-asta știu că ... era după doi ani am făcut ...
*Și când se pune piatra iară se face rugăciune ...
- Se face iar o rugăciune la piatră, sigur că da, inaugurarea ...

**Kadish* sau cum se numește în ...
 - *Kadish* se spune ... alea 11 luni fără o zi – și care v-am spus.
 *Și *kadish*-ul la ... la înmormântare se spune?
 - Se spune, sigur că da... și *gulă* (?) și *kadish*-ul și mai este un paragraf care trebuie citit ...
 *Xxxx asta fiul trebuie ... sau cineva din familie ...
 - *Kadish*-ul fiul trebuie să spună ... dacă nu-i fiul spune altcineva ...
 *Tatăl dumneavoastră ce fel de om era?
 - Un om obișnuit. Ce înseamnă ce fel de om era?
 *Deci ... nu știu ... ce temperament avea, cum se purta cu dumneavoastră ...
 - Da, se purta ... ei bine, ca copil – trebuia să fie mai aspru cu mine ... când eram copil ... dacă eram obraznic sigur că ...
 *Vă pedepsea?
 - Ei ... mă mai bătea ... mai ... dacă-i spuneam că m-a bătut cutare și cutare zicea: “Foarte bine ți-a făcut – să nu te mai duci să te joci cu dânsul!”
 *Și cine era mai aspru cu dumneavoastră – mama sau tatăl?
 - Tata era mai aspru ...
 *Tata ...
 - Tata.
 *Și mama?
 - Mama – ca mamă – mai puțin.
 *Așa se scrie *Leibovici*?
 - Mănase ... Mănase ...
 *Cu “ă” românesc?
 - Da.
 *Cu “ã” ...
 - Se...
 *Și bunica?
 - *Ruja*.
 *Bunicii aceștia când au murit?
 - Bunicu’ a murit în 1940, da’ bunica nu țin minte. Nu țin minte ...
 *Dar ați mai cunoscut-o?
 - Ei, cum să nu? A murit prin șaizeci și ceva ...
 *Unde a trăit?
 - Poftim?
 *Unde a trăit bunica după ce a murit bunicul?
 - Aaa ... vreun an de zile a trăit la ... din ’40 până în ’41-’42 ... vreo doi ani a trăit la Sulița și după aia a fost muta ... evacuată la Botoșani ...
 *Și a murit aici în Botoșani?
 - Aici în Botoșani.
 *A trăit împreună cu părinții dumneavoastră, sau ...
 - Nu, cu ... mai avea o fiică ... părinții ... bunicii mei din Sulița ... din partea mamei aveau trei copii: pe mama mea care era mai mare, un băiat care a fost omorât la o rebeliune din București din 1941 ... S-a dus la sinagogă să spuie *kadish* după tatăl lui, după bunicu-meu și a fost împușcat acolo ... la rebeliunea din București ...
 *Și cum s-a numit el?
 - *Leibovici Herman*.
 *Era mai mare decât mama dumneavoastră sau ...
 - Era mai mic cu vreo doi trei ani ... mai mic ... și pe urmă mai avea încă o ...
 *O soră?

- Încă o soră, care a stat cu bunica
 *Care se numea *Katz* ...
 - *Katz*, da.
 *Și sora aceasta era mai mare sau mai mică decât mama?
 - Ultima era.
 *Era cea mai mică?
 - Mai mică, da. Mama era cea mai mare.
 *Și *Katz Mănase* este vărul dumneavoastră ... Cum s-a numit unchiul *Katz*?
 - *Katz Moishe*.
 **Moishe*. Și ce ocupație avea?
 - Contabil.
 *Aici în Botoșani trăiau ei sau ...
 - Au fost în Botoșani, au fost în multe locuri, ultima dată a fost la Uzinele Textile Moldova ... a fost și șef contabil la Uzinele Textile. P'ormă ultimul ... înainte de a pleca în Israel a fost ... după ce s-a pensionat ... a fost contabil la Comunitate, aici ...
 *Și după ce s-au căsătorit ei, unde au trăit?
 - În Botoșani cum ...
 *În Botoșani ...
 - În Botoșani, sigur că da.
 *Și știți cumva când au murit – mătușa și unchiul? Au murit amândoi ... va să zică în Israel ...
 - În Israel ... unchiu' a murit ... xxx ... în '89 am fost eu acolo ... cam în '90 a murit ... sau la sfârșitul lui '89 sau în '90.
 *Și mătușa?
 - Nu țin minte, nu știu ... Știu că ... asta fiindcă am fost eu în Israel de-asta ... am ...
 *Da' a ... murit ... mai înainte sau după ...
 - După, după ... da' nu știu când.
 *În ce localitate trăiau ei?
 - În *Beersheba*.
 *Cât de religioși erau ei?
 - Erau foarte religioși.
 *Ortodocși, sau cum se numeau ...
 - Nu ortodocși, da' religioși ... țineau toate obiceiurile și *kașrut-ul*, tot ...
 *Și ei unde se aflau în timpul holocaustului?
 - Dânșii - unchiu' nu era căsătorit încă și era în Botoșani ... iar mătușa a fost evacuată de la Sulița în Botoșani ... S-au căsătorit în ... prin '46 cred că ...
 *Ați fost la cununia ...
 - Am fost, am fost ...
 *Și cum se ținea cununia?
 - Cununia se ține ca de obicei. Vine ... este un baldachin așa cu patru picioare ... așa, cu ... acoperit ... și sub îla se dă cununia ... vine rabinu' și ...
 *Și unde se pune asta – baldachinul?
 - Asta se pune unde ai loc, în sinagogă sau acasă dacă ai loc ... sau ... înainte venea cu el la sălile de nunți ... venea cu trăsura cu el, cu rabinu' și ... făcea ...se scrie... întâi se scrie logodna, cu martori, Pe urmă se face actul de cununie cu martori și se semnează de doi – trei martori. Și asta-i tot.
 *Și asta se scrie în ebraică?
 - În ebraică se scrie ...
 *Se face una și pentru cununie și și pentru ...
 - Și pentru, da ...

* ...

- Și atunci sub cununie mirele sparge un ... un pahar ... o ... un pahar, o ceașcă ... un pahar cu piciorul.

*Și se zice că în câte părți se sparge – atâția ani o să trăiască sau ceva ...

- Da? Nu știu asta ... n-am să vă spun asta ... că nu știu.

*Și cine se învâрте atunci? Sau în jurul cui se învâрте.

- Se învâрте în jurul ... mirilor și a mireasa ... se învâرت nunii ...

*Deci mireasa și mirele stau în mijloc

- Da, și se învâрте ... da.

*Ceilalți ...

- Da.

*Frați nu ați avut ...

- Am avut o soră.

*Ați avut o soră? Asta nu am ... Cum se numea?

- *Meir Bethe.*

**Betty?*

- *Betty.*

*Ea era mai mică ...

- Mai mică. În 1937 s-a născut.

*'37. Ea ce școală a făcut?

- Școala Profesională, de ... comerț ... Era casieră la alimentară.

*Era căsătorită?

- Nu, nu.

*Nici dumneavoastră, nici ...

- Nici eu, nici ea.

*Și ați locuit împreună sau ...

- Ultimii ani cu părinții și după aia ... eu cu dânsa am rămas ... ea a murit în 198 ... în 1 ... în 2003.

*Și mai există casa părintească?

- Nu. A fost demolată.

*S-a demolat?

- Sigur cu sistematizarea.

*În ce an?

- Era unde-i IREC-ul acum, nu știu dacă ați ... nu ști ... xxx ... da' acolo la ...

*Cum se numește strada aia?

- Calea Națională.

*Calea ... pe Calea Națională era?

- Da.

*Și după aceea v-ați mutat la ... ați primit ceva bloc.

- Am primit bloc, sigur ... unde locuiesc și acuma ...

*Și acolo trăiau și părinții.

- Da, sigur că da.

*Tatăl mai lucra după război.

- Sigur că lucra.

*Ce?

- Întâi a lucrat ca muncitor la o ... la o moară ... la două mori ... la o moară sau la două mori și pe urmă era ... era încasator la piețe (?) ...

*La piețe?

- La piețe, știți alea care dau chitanțele alea ...

*Pentru mese?

- Pentru mese, da.
*Și mama ... sau ea ...
- Mama n-a lucrat ... nicăieri.
*Și după război ați mai păstrat tradițiile ... acasă?
- Sigur că da, sigur ...
*Mergeați la sinagogă.
- În fiecare zi sau numai sâmbăta?
*Ei, bine noi ... nici taică-meu, nici noi, taică-meu până s-a pensionat ... după ce s-a pensionat mergea în fiecare zi, da' până s-a pensionat trebuia să meargă la servicii nu putea să meargă.
*Și țineți ... tot țineți și ... *Seder Nacht* acasă?
- Poftim.
**Seder Nacht* țineți acasă?
- Sigur că da.
*Și *mickweh* era în Botoșani?
- Poftim?
**Mickweh*.
- Era, sigur că da. Aveam o baie a comunității.
*Și mergeați acolo?
- Mergeam la baie ... la *micvă* ... mergeau numai ăștia ultrareligioși și ... mergeau și se scufundau acolo și ... miresele înainte de a se căsători trebuiau să se ducă la *mickweh*.
*Și dumneavoastră nu vă scufundați?
-Nu, nu mă duceam.
*Nu ați fost niciodată în bazinul acesta?
- Am fost în bazin, da' nu mergeam regulat ... am fost o dată – de două ori ...
*Și atuncia se spunea ceva rugăciune sau ...
- Nu, nu ... nu. Numai trebuia să ... xxx.
*Și cum era baia, cu căzi sau cu dușuri?
- Era cu aburi și cu căzi ... și cu căzi ... în Botoșani ... asta evreiască, a noastră.
*Era ...
- Și avea salon pentru ...
*Xxxx
- ... bărbați, nu ... da ... era salon de clasa I și de clasa a II-a ... și aburu' era la fel ... unde era aburul ...
*Xxx
- Da' în schimb erau zile pentru bărbați, zile pentru femei.
*Și care era diferența dintre clasa I și clasa a II-a?
- Era puțin mai curat acolo, mai ordonat, mai nu știu ce ... mai
*Și erau căzi de lemn sau ...
- Nu, căzi din astea ... obișnuite erau ... xxx
*Mai multe ...
- Căzile erau separate, era o sală cu cabine cu căzi și așteptai până se elibera cabina și intra altcineva.
*Și la abur, cum era?
- La abur era cu scări, așa ... ca o tribună ...
*Unde se stătea?
- Se urca ... era cuptor cu aburi ... cu găleți ... cu care turnai apă, te spălai, te ...
*Și se putea spăla și acolo?
- La început erau cofe de lemn ... știți ce înseamnă cofă ...
*Un fel de găleată ...

- Da, da ... din, da ... și pe urmă s-a modernizat cu ... xxx
- *Era mare?
- Era cam așa ...
- *Mai mare decât o găleată normală?
- Nu, că era îngustă ... nu era lată tare.
- *Nu era ...
- Nu era ...
- *Și din asta se turna ... xxx
- Da, se turna, te splălai ... te spălai. Stătai la aburi... acolo te săpuneai ...
- *Era frumos ... xxx, interesant.
- Da ...

-
- *Idișu'*
 - *Idiș ați vorbit în casă cu părinții?
 - Da, ... xxx
 - *Și tatăl dumneavoastră ce școală a făcut?
 - Patru clase primare.
 - *Și mama?
 - Tot cred că patru clase primare ... nu știu ... mama ...
 - *Și l-ați mai cunoscut și pe străbunicul dumneavoastră?
 - Pe un singur străbunic ... din partea lui tata ... l-am cunoscut.
 - *Care era ... sau nu după dânsul ați primit numele ...
 - Nu, după străbunicul ... Da' nu l-am cunoscut pe ăsta fiindcă ...
 - *Xxx ... da
 - Nu ... xxx
 - *Și pe străbunicul acesta cum îl chema – pe care l-ați cunoscut?
 - *Șmil(Șmir?)*
 - **Șmil*. Și celălalt nume?
 - *Meir, Meir. Meir Șmil.*
 - *El unde trăia?
 - În Bucecea.
 - *Avea casă?
 - Nu știu, n-am fost acolo ... nu știu ... sigur că avea casă ... doar n-o sta pe stradă ...
 - *Da' ați mers la dânsul? Sau nu ...
 - Nu, n-am mers ... n-am fost atunci ... eram mici ... el a murit în 1940 ... tot în 1940 a murit. Aveam șapte ani, nu prea mergeam ...
 - *Da' v-ați întâlnit, l-ați văzut?
 - Venea în fiecare an ... ultimii ani când era în vârstă ... venea în fiecare an de iarnă (pe timpul iernii) la bunicul meu, la Botoșani.
 - *Stătea acolo?
 - Da, stătea aici, de-asta l-am cunoscut.
 - *Și despre el ziceați că avea barbă?
 - Da, el cu barbă era ...
 - *Și câți ani a avut aproximativ când a murit?
 - Vreo 90 și ceva de ani.
 - *Și bunicii ... bunicul *Meir Lupu* când a murit?
 - A murit în Israel, da' nu-mi amintesc când. Mi se pare că în '50 și ... '53 mi se pare ... nu țin minte.
 - *Cum ... când a plecat în Israel?

- El a plecat prin ... '51 ... '51 m-am încadrat eu ... era aici încă ... prin prin '52 sau '53 a plecat, da' nu știu când a murit ... nu țin minte.

*Și a plecat singur în Israel?

- Cu bunică-mea.

*Și unde au stat?

- În Israel ... unde au stat ... îmi scapă numele acuma ... *Pardes Hanna*

*Și bunica, când a murit?

- Bunica s-a întors înapoi și a murit aici, da' nu țin minte în ce an.

*Anii '50 - '60?

- ăăă?

*Anii '50 - '60?

- Nu țin minte ... ce să vă spun ... nu țin minte ...

*Sau câți ani a avut, era în vârstă?

- Avea vreo 80 și ceva de ani ... 80 de ani a avut.

*În Israel ați fost?

- Am fost de două ori în Israel.

*În ce an ați fost acolo?

- În ... 1969. Era anul internațional turistic ... și în '89, după douăzeci de ani am mai fost o dată ...

*Și unde ați fost, în ce localități?

- În '69 am fost în *Trumpeldor* că vărul meu locuia în *Trumpeldor* ... acuma-i în *Naharia* ...

**Mănase*?

- ...*

**Mănase*?

- Nu, nu ăsta ... *Lică Șmil* ... *Lică* ... părinții ... fiul lui ... care v-am arătat fotografia ...

**Șmil Rașela*?

- Da, fiul ei ...

*Da ... Și în '89 la cine ați fost? Unde?

- Am fost la *amândoi*, am fost și la *Beer Sheba*, la *Katz* și aici ...

*Și cum v-a plăcut Israelul?

- E ... mi-a plăcut ...

*Era mai ... era frumos ... era ... cum vă așteptați?

- E ... m-am așteptat ... sigur că ca orice musafir ... cum este primit....

Doamnă, știți că eu trebuie să plec ...

Plus

Casetă II, partea A

M. E.: Major Eموke

M.S.: Meir Solomon

M. E.: Deci ați spus că bunica a lucrat la tatăl ei. Bunica din partea tatălui.

M.S.: Da.

M. E.: Și ea a lucrat și după ce s-a măritat sau numai ca fată a lucrat cu tatăl ei?

M.S.: Numai ca... pe urmă(?) a lucrat.... bunicul meu a avut cârciumă, și a lucrat la cârciumă.

Da, sigur că da. N-avea salariați, ei doi lucrau.

M. E.: Și străbunicul avea atelier de croitorie acasă?
M.S.: Da, sigur că da. Asta din partea

M. E.: ... tatălui....
M.S.: ... de-a mamei... a bunicului...

M. E.: Deci Meir Lupu cu Meir Maria...
M.S.: Îs bunicii mei.

M. E.: Da. Și Meir Maria lucra la tatăl ei.
M.S.: ... la tatăl ei, da.

M. E.: Da. Și tatăl ei avea....
M.S.: ... croitorie.

M. E.: Acasă?
M.S.: Acasă, acasă, sigur că da.

M. E.: Și mai avea lucrători sau...?
M.S.: Avea câteva fete lucrau, fetele... poate mai avea și lucrători, nu mai știu eu. Pe mine mă cheamă după dânsul așa că eu nu pot să știu....

M. E.: Și asta, lapsădacă, cum se scrie?
M.S.: Cum;

M. E.: Asta pentru copii, talesul...
M.S.: Da, tales se spune. A, pentru copii, lapsădacl.

M. E.: Cum s-ar scrie?
M.S.: Cum se aude.

M. E.: Spuneți pe litere.
M.S.: L, a, p, s, d, e, h. Lapsădehâl. Nu h la urmă, lapsădechl.

M. E.: Lapsădecâl?
M.S.: L la urmă. Lapsădechâl.

M. E.: Sora....
M.S.: Și la oameni mari... la oameni mari, care tot poartă, ăștia religioși, se spune talăs kutân. Adică un tales mic. Ai scris acolo?

M. E.: Am scris. Kutân se scrie kutn?
M.S.: E bun și așa, cum ai scris e bun.

M. E.: Sau cum se mai poate scrie?
M.S.: E bun, e bun așa, kutn.

M. E.: Și sora tatălui, Rașela, soțul ei se numea Ușer?
M.S.: Nu.

M. E.: Sau Iser?
M.S.: Iser.

M. E.: Asta nu am înțeles bine.

.....

M. E.: ... nu am găsit ăsta, Trumpeldor, orașul acela în Israel. Sau cum se numește?
M.S.: Trumpeldor?

M. E.: Âhâm.
M.S.: Bine, dar ei nu mai stau în Trumpeldor acuma.

M. E.: Da, acum în Naharia. Numai că n-am găsit asta, în care parte a țării e?
M.S.: E lângă Rosh Anikra.

M. E.: Am să mă mai uit. Este ceva oraș mai mic?
M.S.: Nu, e o comună ăsta. Un orașel mic. La câțiva kilometri de granița cu Iordania.... Cu Libanul, nu cu Iordania. Am greșit, cu Libanul.

M. E.: Bunicul, Leibovici Mânase, cu ce se ocupa?
M.S.: Avea magazin de manufactură.

M. E.: Acolo la Sulița?

M.S.: Da, la Sulița.

M. E.: El cât de religios era?

M.S.: Era religios, sigur că era religios.

M. E.: Mergea....

M.S.: Mergea la sinagogă, cum să nu.

M. E.: Cât de des?

M.S.: Nu pot să știu, că eu eram la Botoșani, dar era religios, fiindcă ca să mănânce mâncare kașer, avea și și vaca lui. Și-a cumpărat o vacă, și lua lapte, și nu cumpăra de la altcineva lapte.

M. E.: Așa. Sora mamei cum s-a numit?

M.S.: Cum?

M. E.: Sora mamei dumneavoastră...?

M.S.: Maria.

M. E.: Maria Katz după soț?

M.S.: Da.

M. E.: Și ea era mai mică sau mai mare ca....?

M.S.: Mai mică ca mama. Cea mai mică era. Ei erau trei copii, ... erau trei copii: mama mea era mai mare, avea un frate, care a fost omorât la rebeliune la București, și ea era cea mai mică.

M. E.: Știți cumva cum s-au cunoscut părinții dumneavoastră?

M.S.: Păi s-au cunoscut.. le-a făcut prin intermediari.

M. E.: Da?

M.S.: .. intermediari.

M. E.: Cum s-au numit intermediarii ăștia?

M.S.: Șothăn.

M. E.: Șothăn?

M.S.: Da. Scire acolo?

M. E.: Cum?

M.S.: Scrie aicea?

M. E.: nu.

M.S.: Nu scrie?

M. E.: Nu, dar știam că există o denumire. Da, și ați spus că ați fost la hedăr. Și ... acolo v-a învățat limba idiș sau ebraică?

M.S.: Idiș, idiș. Propriu zis la heidăr n-am învățat.. limba am învățat-o din casă, de la părinți. Fiind copil, am învățat. Când se vorbește... Se vorbea evreiește la mine în casă – bineînțeles și românește dar și evreiește –, și am învățat de la părinți. Dar acolo am învățat să citesc în Sider, în cartea de rugăciuni.

M. E.: Și asta era în ebraică scrisă sau în diș?

M.S.: În idiș e scris, nu în ebraică. E tot un fel de ebraică asta, dar e cam mai pocit, așa.

M. E.: Ce ați vorbit acasă.

M.S.: Da.

M. E.: Sună telefonul. Trebuie să răspundeți?

M.S.: Lasă.

M. E.: Și un pic despre perioada războiului dacă îmi puteți ... spune, cum a fost. Deci cum a fost în perioada războiului, ce restricții erau, ce s-a întâmplat?

M.S.: Bine, au fost restricții... Noi, în Botoșani am purtat tot steaua galbenă...

M. E.: Din ce an a fost asta?

M.S.: Asta de prin 1941.

M. E.: Până când?

M.S.: Până în 1944. Noi pe 7 aprilie 1944 am fost eliberați de armata sovietică.

M. E.: Și în afară de steaua galbenă ce mai era?

M.S.: Poftim?

M. E.: Și în afară de steaua galbenă ce mai era?

M.S.: Steaua galbenă, n-am avut voie să mergem la piață decât la ora zece pentru târguieli.... am fost scos din școală și s-a rechiziționat(?) școlile evreiești. C-am fost dat afară de la școlile românești, am fost excluși, încă din 1940 am fost excluși. Fiindcă eu în 1940 m-am înscris și eu.... eu în 1940 am avut șapte ani, și m-a înscris la școla românească, și am fost dat afară. Și am rămas anul ăla acasă, și am mers la opt ani la școală. Și în piață.... Și părinții erau la munci obligatorii duse...

M. E.: Unde?

M.S.: Tatăl meu a fost dus întâi la pe lângă Huși pe undeva, și pe urmă a fost la Măcin.

M. E.: Și ce a lucrat?

M.S.: La o carieră de piatră a fost acolo la Măcin.

M. E.: Și cât timp a fost.... cât timp a stat tatăl acolo?

M.S.: Până în 1944. După 1944.

M. E.: Și din ce an?

M.S.: Ia, că nu mai rețin asta, chiar în ce an a fost concentrat nu mai rețin, dar....

M. E.: După ce s-a introdus steaua galbenă?

M.S.: După ce s-a introdus steaua galbenă.

M. E.: Și mama dumneavoastră? A stat acasă?

M.S.: Mama mea a fost casnică. Și mama mea a făcut muncă obligatorie, da, sigur. A fost obligată să meargă să facă..... nu știu la ce, la o unitate militară se ducea, nu știu ce făcea acolo, n-am să vă spun, că....

M. E.: Aici în Botoșani?

M.S.: În Botoșani, da.

M. E.: Și ați spus că ați fost evacuați din casă.

M.S.: Da, am fost evacuați din casă.

M. E.: Și acela era casa dumneavoastră proprie?

M.S.: Casă proprietatea noastră a fost.

M. E.: Și ați primit-o înapoi după aceea?

M.S.: Bine, după aia, sigur că... Ția, creștinii care au stat acolo au plecat. Când... înainte de a veni rușii cu vreo câteva luni, cu o lună, două... sau cu o săptămână... n-am să... nu țin eu minte exact, ei au plecat, s-au evacuat. Sau poate au plecat în altă localitate, tot în România, n-am să vă spun. Dar ăștia, majoritatea din Botoșani au plecat prin .. prin Oltenia, prin jurul Bucureștiului...

M. E.: Românii?

M.S.: Da, românii. Și instituțiile, care au fost salariați. De exemplu ăștia de la poștă, de la CFR, de la....

M. E.: Și atunci s-a golit casa, și v-ați mutat..?

M.S.: Noi ne-am mutat înapoi. Dacă ei pe 7 aprilie au venit rușii, cam pe 10 aprilie ne-am mutat înapoi noi. Că atunci era zarvă mare prin oraș, cu armata, cu..... nu puteam așa circula chiar imediat.

M. E.: Și ați găsit lucrurile în casă?

M.S.: Poftim?

M. E.: Ați găsit lucrurile în casă?

M.S.: Nu, că.... Foarte puține. S-au distrus lucrurile. Că unde ne-am mutat, n-am avut loc să punem toate lucrurile care le-am avut.

M. E.: Și unde v-ați mutat, trebuia să plătiți chirie sau cum era acolo?

M.S.: Țăă..... am fost la niște rude ceva.

M. E.: Dar era o parte a orașului care....?

M.S.: Da, da, tot aici în oraș. Numai că noi am stat spre gară, și ne-am mutat în centru. Aici mai... dar într-o bucătărie de vară..... am.... condiții grele în orice caz am avut.

M. E.: Dar era o anumită parte a orașului, unde trebuiau toți evreii...?

M.S.: Nu, nu, nu era asta.

M. E.: Sau din ce cauză v-au evacuat pe dumneavoastră din casă?

M.S.: I-a plăcut lui casa aia, s-a mutat, și a făcut o afacere acolo. Că noi eram la stradă.

M. E.: A făcut ceva magazin?

M.S.: Magazin a făcut. Și la noi și la bunicul meu.

M. E.: La care bunic?

M.S.: La Meir Lupu.

M. E.: El mai trăia, bunicul acesta?

M.S.: Sigur că trăia.

M. E.: Și el unde a stat atunci în perioada războiului?

M.S.: El s-a mutat la o fiică de-al lui. Și noi la altcineva.

M. E.: La Rașela?

M.S.: La Rașela. Da.

M. E.: Și dumneavoastră?

M.S.: Noi la o ... un... un frate de-a lui bunică mea.

M. E.: De la mamă sau de la tată?

M.S.: De la mamă. De la bunică.

M. E.: Da. Și un frate de la bunica Leibovici sau bunica Meir?

M.S.: Bunica lui.... Maria Meir.

M. E.: Un frate de-al lui.

M.S.: Poftim?

M. E.: Un frate de-al lui.

M.S.: Un frate a bunicii.

M. E.: Da. Și cum s-a numit el?

M.S.: Iancu și nu mai țin minte cum. Mi se pare că.... Meerovici... nu, nu... ia, că nu mai țin minte exact. Iancu precis, că-i spuneam nene Iancu.

M. E.: Și el stătea singur, sau avea familie?

M.S.: Avea familie, cum. Avea magazin de fierărie.

M.S.: Și soția?

M.S.: Soția lui era casnică.

M. E.: Și cum s-a numit ea?

M.S.:

M. E.: Sau cum îi ziceați?

M.S.: trebuie să-mi amintesc acuma....

M. E.: Și copii au avut?

M.S.: Au avut două fete

M. E.: Ele căsătorite?

M.S.: Nu erau căsătorite, nu.

M. E.: Stăteau acasă?

M.S.: Stăteau acasă.

M. E.: Și ele cum s-au numit?

M.S.: Pe una o chema Beca...

M. E.: Beca?

M.S.: Da. Rebeca, Beca. Și una..... Saly.

M. E.: Saly?

M.S.: Da, Saly. Ia, că pe dânsa am uitat cum o chema, domnule. Pe soția. îmi scapă acuma numele.

M. E.: Dar v-ați înțeles bine cu ei?
M.S.: E.... sigur că nu ne-am înțeles așa bine, că nu prea le-a convenit că...
M. E.: ... ați stat acolo...
M.S.: .. am stat acolo, sigur că da.
M. E.: Și tatăl a venit înapoi de la muncă după ce au intrat rușii?
M.S.: După ce au intrat rușii.
M. E.: Și din ce ați trăit în perioada războiului?
M.S.: Foarte greu. Mai vindeam niște lucruri ce am mai avut, cât am stat în casă, tatăl meu a avut o băcănie, am mai vândut un cântar, am mai vândut nu știu mai ce, lucruri, și....
M. E.: Acolo nu a primit bani sau mâncare unde trebuia să meargă la muncă?
M.S.: Acolo nu. Dar mama a mai... fiind necăjiți a mai lucrat mama și pentru alte.. oameni mai înstrăiți. A lucrat în locul celora femei. Înțelegeți? Și a plătit lui maică mea.
M. E.: Ce a lucrat?
M.S.: Nu știu ce făcea la unitatea asta militară...
M. E.: Nu, la familiile astea.
M.S.: Nu la familii.... Familia respectivă trebuia soția lui să se ducă la muncă. Și mama mea s-a dus în locul celeia, și i-a plătit.
M. E.: Aaa, am înțeles.
M.S.: Acuma ai înțeles.
M. E.: Mama dumneavoastră mergea la micvă?
M.S.: La micvă?
M. E.: Da.
M.S.: Mergea când a cununat.
M. E.: Și după aceea ca femeie?
M.S.: Știți că la noi mireasa înainte de nuntă trebuie să meargă la micve. Și s-a dus. A cununat vreo două femei – asta după ... după război de acuma a fost asta.
M. E.: Când ea s-a cununat?
M.S.: Nu. A luat cununie civilă, a fost nașă. A fost nașă la două fete, la două familii. Una era o... un văr de-al meu s-a căsătorit, și s-a dus cu ... cu soție lui, cu viitoarea mireasă... cu mireasa, adică, viitoare soție... s-a dus la micvă. Și s-a mai dus mi se pare cu una, nu știu ... nu-mi amintesc...
M. E.: Și trebuia să zică ea acolo ceva?
M.S.: Nu, nu zicea nimica, dar rabinul nu-ți dădea cununia civilă dacă n-aveai... așa era atuncea. Acuma nu știu dacă-i așa.... dacă n-aveai o chitanță de la baie, că ai fost la micvă.
M. E.: Și atunci mama dumneavoastră era un fel de martor că....?
M.S.: Nu.... așa era obiceiul, să se ducă cu cu nașă, cu untervierer, cum se zice.....
M. E.: Cum?
M.S.: .. interfireț..
M. E.: Interfireț?
M.S.: Da.
M. E.: Că era și ceva, că femeile măritate o dată pe lună trebuie să meargă la micvă. Asta nu...?
M.S.: Nu știu... aici nu ... nu era obiceiul la noi. Poate era în alte locuri. Să știți că în Ardeal erau mult mai credincioși evreii ca...
M. E.: Poate în unele locuri.
M.S.: Da, în unele locuri.
M. E.: Și cum se zice: filiaștele sau fileaștele?
M.S.: Fileaștele.
M. E.: Fileaștele? Cu e sau cu i? Filea..?
M.S.: Da.

M. E.: Și cum numeați acasă pâinea pentru sâmbătă?

M.S.: Cum?

M. E.: Pâinea pentru sâmbătă cum...?

M.S.: Hală.

M. E.: Hală?

M.S.: Hală.

M. E.: Și asta făcea mama împletită?

M.S.: Ori împletită ori făcea bulci și se lipeau unul lângă alta și..

M. E.: Deci nu întotdeauna făcea împletită.

M.S.: Nu întotdeauna făcea împletită. În Israel este obiceiul, și acuma cred că... am fost, dar îs vreo douăzeci de ani de când am fost..... în cursul săptămânii este franzele, iar pentru sâmbătă toate brutăriile fac pâine împletită.

M. E.: Și aici în Botoșani nu era așa?

M.S.: Nu era... La noi în Botoșani majoritatea femeilor, evreilor, își cocea pâine pentru sâmbătă acasă. Hai să vă spun un banc. Dar mă înregistrați, nu-i bun...

.....
M. E.: Și ziceați de ceva pițer sau pița?

M.S.: Pițee.

M. E.: Pițee?

M.S.: Pițe se face din în două feluri. Se face și din ouă cu oțet, și pițe se mai spune și la răcitură dacă le faci. Înțelegi? Din.... Și așa se pune... și la ouă câteodată se punea picioarele de la cocoș, sau de la ...

M. E.: Și răcitura cum se făcea atunci? Nu se făcea cu ouă?

M.S.: Nu se făcea. Se făcea... Pițe se mai spune și la ... când iei de la vită, de la fluierul piciorului de la picioarele din față – că din spate nu se folosește la noi –, și se fierbe măduva aia de la picior, și atunci iese tot un pițe din asta, tot... răcitură.

M. E.: Tot așa, care se întărește?

M.S.: Da, se întărește.

M. E.: Și în aia ce se pune?

M.S.: Nu se mai pune nimica.

M. E.: Numai....

M.S.: Da, ce rămâne de la... cranțurile (clanțurile?) alea care rămân.

M. E.: Ce-s alea cranțuri?

M.S.: Măduva aia, care rămâne.

M. E.: Și tot așa se face ca în gelatină?

M.S.: Da, da da... Nu știu dacă se pune gelatină, așa nu trebuie gelatină pus.

M. E.: Nu, dar așa se face, se întărește.

M.S.: Da.

M. E.: Și..... hamusim? Hamușim? Sau cum.....? Că Tora este împărțit în?

M.S.: Ha mușim. Hamușim. Pui accentul pe u.

M. E.: Hamușim.

M.S.: Hamușim.

M. E.: Astea sunt cele cinci cărți.

M.S.: Da.

M. E.: Și la obiceiuri, menugăm?

M.S.: Menugăm, da obiceiuri.

M. E.: Ziceați că de Paști ai voie de exemplu, să faci mâncare. Deci în primele două zile de Paști se făcea atunci, în ziua aia mâncare, sau era pregătit de dinainte?

M.S.: Depinde cum cade Paștele. De Paști ori ... afară de sâmbătă.... bineînțeles și Anul Nou și de Ziua cea Mare nu se obișnuiește să faci. Dar de celelalte sărbători ai voie să faci

mâncare, dar trebuie să o mănânci în ziua respectivă. Să nu rămână după sărbătoare. Ei, dacă rămâne puțin acolo, nu-i nimic, dar să nu rămână o cantitate mare de mâncare după sărbătoare. Fiindcă ai făcut-o de sărbătoare, și o mănânci când nu-i sărbătoare.

M. E.: Și deci dacă Paștele...?

M.S.: Și dacă de exemplu cum acuma cade la noi joi, vineri și sâmbătă. Și faci mâncare... Eu de exemplu mi-am făcut ieri, pentru că eu îs singur, mi-am făcut pentru toate trei zilele. Dar dacă n-ai timp și vrei să faci în astea două zile, este o rugăciune care se spune, „Eref tahșilăm” se cheamă...

M. E.: Cum?

M.S.: Eref tahșilăm. Și atuncia ... adică ai făcut pentru sâmbătă mâncare. Înțelegi? În zi de sărbătoare, dar ai făcut pentru sâmbătă.

M. E.: Și atunci nu mănânci în zilele alea, mănânci sâmbătă?

M.S.: Mănânci sâmbăta. Și la Eref tahșilăm, când înainte se face, normal trebuie să ai fiert un ou, un ou, și cu o pâine, ceva, care când faci rugăciune o ai lângă tine, și o mănânci sâmbătă. Ai înțeles?

M. E.: Da. Deci înainte să faci mâncarea pentru sâmbătă spui rugăciunea aia...

M.S.: ... dacă e sărbătoare, dacă e sărbătoare...

M. E.: ... dacă e sărbătoare....

M.S.: ... când nu-i sărbătoare, nu....

M. E.: ... și este și oul cu pâinea, care se ține, și se mănâncă sâmbătă. Cu mâncarea aia care...

M.S.: În afară de mâncarea aia care ai pregătit-o.

M. E.: Asta n-am mai auzit. Și de exemplu dacă seara de Seder nu cade pe sâmbătă, atuncia se poate face mâncare în ziua aia.

M.S.: Da, sigur că da. Sigur, că-i voie.

M. E.: Și dacă cade sâmbătă...?

M.S.: La noi cea mai mare sărbătoare e sâmbăta.

M. E.: Și dacă să zicem prima seară de Seder cade pe vineri seara, atunci.... sau nu, sâmbătă seara, atuncia nu se poate pregăti sâmbătă mâncare pentru Seder.

M.S.: Nu, nu, nu. Se face de vineri.

M. E.: Cum se făcea...?

M.S.: Dar nu știi dacă cade așa, fiindă se socotește așa calenadrul, să nu cadă. Să vă spun de ce. Fiindcă la noi capul de lună este o dată o zi, și o dată e două zile. Și se reglează în așa fel, ca să nu cadă. Înțelegi?

M. E.: Ca să nu cadă ...?

M.S.: Da. Fiindcă la noi luna este de 29 de zile și de 30 de zile. Când e de 30 de zile, e două zile cap de lună. Și se numără se numără întâia ale lunii din a doua zi de din Roș Hoideș, din cap de lună.

M. E.: Și asta se face ca sărbătorile să nu cadă pe sâmbătă?

M.S.: Nu, se reglează.... nu rețin exact, dacă cum ați spus, dacă cade așa, dar v-am dat un exemplu. Sau dacă cade o zi de post sâmbăta, dacă cade o zi de post.... că noi avem vreo patru posturi pe an.... patru sau cinci posturi... dar patru cred că sunt. Dacă cade sâmbătă, se amână postul pe duminică. Că sâmbătă n-ai voie să postești. Afară de când e Ziua cea Mare...

M. E.: Iom Kipur...

M.S.: Iom Kipur, ai voie să postești. De exemplu anul ăsta cade sâmbăta Iom Kipur.

M. E.: Și atuncia...

M.S.: se postește.

M. E.: Nu se amână.

M.S.: Da, se postește, nu se amână.

M. E.: Ce posturi mai sunt?

M.S.: În afară de Iom Kipur este așa: Sur be Teivis (în ebraică Asara be Teves).....[ilyet is talaltam: postul Șiva Asar Betamuz]..... Ester tanăs..... și.... Tișibov. Tișibov e cel mai mar... e un post ca și Iom Kipur. Va să zică Iom Kipăr și Tișibov (în ebraică Tișa BeAv) îs posturi de 25-26 de ore.

M. E.: Și asta pentru ce se ține, asta.... Tiși....?

M.S.: Tișibov, ăsta pentru distrugerea primului Templu și al doilea Templu.

M. E.: Și celelalte două?

M.S.: Celelalte Sur beteivis... zece.. zece tucăn teivis... și cu... Ester Tanăs e înainte de ...

M. E.: Purim?

M.S.: ... de Purim. Și se ține postul de zi. Adică la doișpe noaptea poți să mănânci.

M. E.: După ce apune soarele.

M.S.: Da.

M. E.: Și cine nu avea vase separate de Paști, spuneți că se kașurește. Asta cum se face?

M.S.: Se se pune într-un vas mai mare, într-un vas.... cele mici se pun într-un vas mult mai mare, se fierbe apa, le fierbe acolo, și pe de lături, pe alt ochi sau pe.... înroșești o bucată de metal. Și arunci și metalul ăla în apa aia, și atunci fierbe tare, și așa se cușărește.

M. E.: Așa s-a făcut?

M.S.: Da, da.

M. E.: Și mama dumneavoastră avea alte vase?

M.S.: Da. Eu le am și acuma.

M. E.: Și alea nu trebuie cuș...?

M.S.: Nu, nu, nu trebuie, nu trebuie, că-s speciale pentru Paști.

M. E.: Și este operația aia, când se scoate humățul. Belches humăza? Sau cum se zice?

M.S.: stai să văd cum se spune exact..... îmi scapă și mie acuma....

M. E.: Așa am înțeles ceva, Belches humăza.

M.S.: Am să mă uit în... am o carte de rugăciune, am să mă uit.

M. E.: Și acuma așa se procedează că.... așa srie: „Noi trimitem acolo în București prin poștă câți evrei sunt aici, și el vinde la un....”.. la cineva...

M.S.: Da, la un neevreu se vinde.

M. E.: „..la un creștin, dar marfa rămâne la noi, în Botoșani.” Așa se procedează peste tot?

M.S.: Da, așa se face acuma. Înainte făcea fiecare fiecare oraș avea rabin, și făcea. Dar acum, dacă nu este....

M. E.: Și când era rabin aici în Botoșani se făcea?

M.S.: Se făcea, da.

M. E.: Și cum?

M.S.: Se vindea... era un... un fel de af...adică afacere... el, de exemplu, vindea cu un leu și cetățeanul respectiv când îl cumpărai înapoi zicea: „Dă un leu și douăzeci de bani, sau un leu și zece bani, sau....” Înțelegeți? Asta era.

M. E.: Dar îi dădeau, sau rămânea acasă?

M.S.: Drept să vă spun.... Marfa rămânea acasă, cum, sigur că da.

M. E.: Dar rabinul scria că...

M.S.: ... că s-a vândut. Dar ce? Putea să strângă din tot orașul? Unul avea dulceață, unul avea orez, unul avea făină..... făină de grâu vorbesc, făină de porumb...

M. E.: Dar nici dulceață nu-i voie?

M.S.: Nu-i voie. Trebuie să fie făcută special în vase de Paști. Și dulceața adevărat kașeră dulceață se face numai din prune verzi și din coarne – fiindcă astea precis n-au viermi.

M. E.: Da? Coarnele astea sunt alea mici?

M.S.: Alea mici, roșii.

M. E.: Din pom.

M.S.: Din pom.

M. E.: Care mănâncă.... care se dă la viermi.
M.S.: Da, da, da, da.
M. E.: Și se făcea dulceață din astea?
M.S.: Se făcea. Cine ... care erau ultrareligioși, făcea. Fiindcă dacă știa că-i vine un musafir care era ultrareligios, îi dădea dulceață din asta.
M. E.: Și dumneavoastră nu făceați?
M.S.: Maică mea nu făcea. Ce să zic.... făcea dulceață din nucă, din cireș negre....
..... (sună interfonul).....
M. E.: Deci mama nu făcea...?
M.S.: Nu. Făcea câteodată poate, dar..... Din prune verzi făcea, dar din coarne n-a făcut niciodată. (intră cineva) Bună ziua. Poftim?
M. E.: A spus că vine înapoi. Și când erați copil, atunci se făcea contractul ăsta de vânzare a humățului?
M.S.: Da.
M. E.: Tot așa se făcea, că rabinul scria o listă....?
M.S.: Da...
M. E.: Sau fiecare.....
M.S.: Și nu.... nu numai rabinul, venea ceașul de la sinagogă.
M. E.: Ceașul?
M.S.: Ceașul de la sinagogă venea...
M. E.: Acasă?
M.S.: ... acasă la fiecare, și scria ce ai, și pleca. Și probabil că ăla...
M. E.: Își nota el?
M.S.: Își nota, da.
M. E.: Și așa se adunau, și se făcea...?
M.S.: da, se aduna. Da.
M. E.: Și acuma numai se trimite numărul persoanelor?
M.S.: Nu le trimitem toate, punem opt-nouă-zece persoane, și gata. Ce, trecem(?) toată lista acolo?
M. E.: Trebuie să dați numele, sau cum?
M.S.: Da. Dăm numele. Numele dăm.
M. E.: Și așa se face din toate orașele din România?
M.S.: Cred că se face. La noi din Botoșani.... În România acuma se face în toate orașele sigur.
Îți trimite prin fax ce să trimeți. Și prin fax trimeți.
M. E.: Atunci trimit peste tot. Și ați fost la Seder care era ținut de rabin Rosen?
M.S.: Poftim?
M. E.: Ați fost la Seder care era ținut de rabin Rosen?
M.S.: Am fost. Vreo două sau de .. de două ori precis, dar mi se pare că vreo trei ori am fost.
M. E.: În București.
M.S.: În București, că eu am fost majghia acolo, supraveghetor ritual.
M. E.: Și ziceați că este o cara pentru azimă. Cum este asta?
M.S.: Îi.... din pânză brodată deasupra, înțelegi?
M. E.: Da...
M.S.: .. și are trei despărțituri, că trebuie să pui trei felii de azimă înăuntru, de mațot înăuntru.
Și una se înainte de a începe să se înceapă ceremonia, se pune ... se rupe o bucățică –
aficoimăn –, și se ascunde, ca să vină Elia Novi să o ieie.
M. E.: Cum se ... Elia Novi?
M.S.: Elia Novi.
M. E.: Deci din primul.
M.S.: Indiferent, una se rupe.

M. E.: Și asta era tot din pânză, cara asta?

M.S.: Da, e din pânză. Și brodată,.... Și acolo se pune... este o farfurie mare, așa, cu mai multe despărțituri, unde se pune un ou, o bucățică de carne friptă, o rădăcină de pătrunjel, ceva, ceva amar, că simbolizează când evreii au fost în amărăciunea din deșert, în care au mers 40 de ani, și un cartof. Și farfuria asta tot cară se cheamă.

M. E.: Da?

M.S.: tot cară se cheamă.

M. E.: Asta era farfurie de ... de porțelan..

M.S.: De porțelan, de porțelan.

M. E.: Cele patru întrebări....

M.S.: Fir kașăs, patru întrebări....

M. E.: Fir kașăs?

M.S.: Da.

M. E.: Asta era în idiș, fir kașăs?

M.S.: Da.

M. E.: Și patru pahare arbaa...?

M.S.: Arba koifes.

M. E.: Arba koises?

M.S.: Da.

M. E.: Și ați spus aicea de Purim o zicanie, care nu știu dacă am scris-o bine. „*Altă spiră marghi zus....*“

M.S.: Ant iz pirăm morghen iz uz, gâțmăn a bonicli în varțmăh a rus.

M. E.: Mai încet dacă puteți spune...

M.S.: Ant iz pirăm morghen iz uz – nu mai este –, gâțmăn a bonicli – un bănuț – în varțmăh a rus – și dă-mă afară.

M. E.: Veneau și muzicanții țigani să cânte?

M.S.: Majoritatea erau țigani.

M. E.: Veneau împreună cu evreii, sau veneau și ei separat?

M.S.: Nu, cuăștia care se mascau și umblau mascați.

M. E.: Și angajau câte-o

M.S.: Da, ei veneau înainte cu vreo două săptămâni de Purim, și dădeau probă, dacă cântă bine.

M. E.: Muzicanțiiăștia?

M.S.: Muzicanțiiăștia. Că erau de la ... sate, țigani din sate. Veneau cu o cobză din asta...

M. E.: Și unde dădeau probele astea?

M.S.: În piață.

M. E.: Și se adunau acolo evreii și..?!

M.S.: Se adunau evreii și ascultau. Și-i angajau... gata. Dar ei veneau de la an la an, se cunoșteau deja, știi?

M. E.: Țineți minte de ceva nuntă la care ați fost în copilărie? La ceva ... nu știu.... rudă? Sau mergeați la nunți?

M.S.: Mergeam la nunți, cum să nu mergem.

M. E.: În familie ceva.....

M.S.: Și la prieteni, și la cunoștințe mergeam...

M. E.: La cine?

M.S.: E, mai țin eu minte, asta nu mai țin minte.

M. E.: Dar ați fost atunci la nunți astea în care zicți că venea trăsura cu baldachinul și.....?

M.S.: Da, da.

M. E.: cu rabinul. Cum era viața religioasă în timpul comunismului? Cum se putea ține? Mergeați la sinagogă?

M.S.: Noi mergeam la sinagogă. Bine, eu când eram salariat, nu puteam să merg întotdeauna. Dar de sărbători îmi luam concediu, și mai mergeam de sărbători. Sau mă învoiam, dacă nu.... Da.

M. E.: Și atunci cât de des mergeați?

M.S.: Poftim?

M. E.: Cât de des mergeați când lucrați?

M.S.: Mergeam când.... câteodată, că erau multe sinagogi la noi în Botoșani. Erau cred că vreo 50 – cine știe câte erau. Și de multe ori se întâmpla, că când.... tatăl meu avea pomenire după socrii sau după părinți, și știa că n-o să aibe zece oameni, mă chema și pe mine dacă eram liber, și mă duceam.

M. E.: Aha. Și așa, vineri seara mergeați, sau sâmbăta?

M.S.: Depinde. Eu lucram ... eu am lucrat.... eu am fost „esztergályos”.

M. E.: Strungar.

M.S.: Hehehe.... m-ai înregistrat?... Și lucram în trei schimburi. Arom schimburi.

M. E.: Harom.

M.S.: Harom.

M. E.: Și cum se nimerea. Și nu era interzis să mergeți la sinagogă?

M.S.: Nu, că eu nu eram membru de partid.

M. E.: Și când ați început să activați în cadrul Comunității?

M.S.: ... în cadrul Comunității..... Așa.... din 1992 am început... am fost ... din 1992 am plecat tot la București. Ca să fiu supraveghetor ritual...

M. E.: Și cum ați ajuns în postul acela?

M.S.: Au solicitat aia din București, de la Federație, dacă n-avem un om să.... dacă n-are Botoșaniul un om să trimită acolo. Și eu nu puteam să mă mut permanent să fiu acolo, că mai aveam atuncia... îmi trăia sora, trebuia să stau aici cu dânsa, și mergeam patru luni, cinci luni, șsae luni, și pe urmă iară veneam acasă câteva luni, iar mă chemau.

M. E.: Și nu trebuia să aveți ceva studii pentru asta?

M.S.: Nu, eu astea le știu din familie, care ... se păstra tot kașrutul în familie, și îl știam.

M. E.: Și era ... sau nu era cineva care ... cumva ca să dați un examen?

M.S.: Da, am fost examinat. Și de rabinul Rosen am fost examinat.

M. E.: El a făcut?

M.S.: Da.

M. E.: Și aici... Deci înainte să ajungeți mejghia, nu activați aici la Comunitate?

M.S.: Nu, după aia, după aia... sau..... unul a murit, și unul nu mai putea, era în vârstă, și am luat eu cheile de la sinagogă, și am început să activez aici la Comunitate cu caracter permanent.

M. E.: Cum se numește asta?

M.S.: Goabă.

M. E.: ... această funcție...

M.S.: Goabă.

M. E.: Goabă?

M.S.: Da.

M. E.: Ce înseamnă?

M.S.: Adică ... eu știu cum.. ca la biserica creștină e pritrop(?) probabil.... nu știu, nu pot să fac comparație exact, că nu știu

M. E.: dar ce trebuie să faceți? Sau care sunt.?

M.S.: Goabă nu trebuie să ție cheia, dar nefiind ceauș, nefiind șamăs, nu este șamăs, țin eu și cheile. Dar eu mă ocup cu toată organizarea sinagogii.

M. E.: Cu sărbătorile..?

M.S.: Cu sărbătorile, cu .. când se cheamă la alia la Tora, trebuie să-l chem eu, să-i spun numele, cum să-l chem, și așa, toate treburile.

M. E.: Și de administrarea sinagogii?

M.S.: De administrarea sinagogii, da.

M. E.: Și asta din ce an?

M.S.: Ia, că nu mai rețin asta, în ce an. În orice caz, cred că am vreo zece ani, dacă nu mai bine.

M. E.: Și în București.... în București până când mergeați?

M.S.: Ultima dată am fost când eram de acuma în Comunitate. S-a deschis o bucătărie nouă la Băluș, acolo, care de acum s-a desființat și aia..

M. E.: În București?

M.S.: În București, și cu mine s-a deschis, și am stat vreo șase luni de zile atunci. Am stat de prin ianuarie, așa, până după Paști.

M. E.: Când s-a deschis.

M.S.: Da, când s-a deschis.

M. E.: Și după aceea nu ați mai fost?

M.S.: Nu, am plecat, și chiar n-am mai fost de atunci, n-am mai fost. dar nu rețin în ce an.

M. E.: Dar o să știe ăștia din București când a fost deschis.

M.S.: Da.

M. E.: Da. Și era și Cantină aici la Botoșani. Ziceați că erau fete care lucrau acolo, și trebuia să le supravegheați. Lucrau evreice sau creștine?

M.S.: Nu, creștine.

M. E.: Creștine?

M.S.: Da.

M. E.: Și dumneavoastră trebuia să anestecați mâncarea?

M.S.: Să fac focul și să mestec mâncarea. Bine, eu nu am fost aici, la Cantina din Botoșani nu am fost eu majghia. Sora mea a fost administratorul vreo câțva... vreo un an, doi nu știu cât, pe urmă s-a închis Cantina, și făcea ea focul, înțelegi? Că trebuie să facă un evreu focul și să amestece mâncarea.

M. E.: Deci ele, creștinele, n-au voie să se bage în mâncare?

M.S.: Da, dar și evreul să mestece mâncarea.

M. E.: Și trebuie să spuneți ceva între timp?

M.S.: nu, nu, nu. Nu. Numai când se coace pâinea este o rugăciune care se spune. înainte să-l pună în tavă. Când a crescut pâinea se spune o rugăciune, „Burăh at adoșem”, „Burăh at adoșem”.... ia, că nu știu, nu știu, mă încurc cu adoșem. „Burăh ... (spune foarte rapid)... miu isu.”

M. E.: Și atunci nici nu era acolo mejghia la Cantină? Aicea?

M.S.: Aici era într-un timp, dar erau puțini de acuma aici. era schema prea încărcată – erau câțiva care mâncau și mai mult costa regia și cu regia și cu curentul electric pentru câtă mâncare se făcea.

M. E.: Și când s-a închis Cantina asta?

M.S.: Cred că este vreo zece ani.

M. E.: Și la căminul de bătrâni din București cum ați ajuns?

M.S.: Eu acolo locuiam.

M. E.: A, cât timp ați stat la București

M.S.: ... acolo locuiam.

M. E.: Dar acolo nu ați avut...?

M.S.: Am fost și majghiah și la cămin....

M. E.: La cantina căminului?

M.S.: La cantina căminului, și am fost și la cantina Federației, care făcea mâncare pentru asistații din București.

M. E.: Și ziceați că până acuma erau vreo 4-5 cămine de bătrâni. Astea erau ale Federației?

M.S.: A Federației.

M. E.: Și acolo erau acceptați numai evrei, sau luau și creștini?

M.S.: Luau și creștini. Creștini care au lucrat în cadrul Federației.

M. E.: Deci trebuiau să aibe ceva de a face cu...?

M.S.: Da.

M. E.: Așa. Și cum se cheamă giulgiul în care se înmormântează?

M.S.: Cum?

M. E.: Giulgiul în care se înmormântează.

M.S.: Tahrihăm.

M. E.: Tah-ri-hăm?

M.S.: Da.

M. E.: Așa. Și la înmormântare se spune și kadiș și gulă? Sau ...?

M.S.: Mulă, nu....

M. E.: Mulă?

M.S.: Mulă (Muhlă?).

M. E.: Asta tot o rugăciune?

M.S.: Da. Și se mai citește Țadik Adem.

M. E.: Ce? Țadik..

M.S.: Țadik Adem se cheamă.

M. E.: Asta....

M.S.: Este un paragraf acolo, care trebuie citit.

M. E.: Din Tora sau din...?

M.S.: Nu, dintr-o carte, dintr-o.... din Mono Luși, cartea aia se cheamă Mono (Monă Luși?)

M. E.: Acolo când se pune mortul în...?

M.S.: Da, când e aproape de a-l băga în groapă, înainte de a-l băga în groapă se citește.... ori la groapă ori în ... în camera aia...

M. E.: Unde se îmbracă?

M.S.: Unde se îmbracă, da.

M. E.: Și kadișul și mulă tot atunci?

M.S.: Kadișul trebuie să ai cel... obligatoriu zece evrei să fie. Majori. Și mula poți s-o spui și fără nici un evreu, singur.

M. E.: Și cine trebuie să spună astea?

M.S.: Bine, ăsta care conduce ceremonia de Și kadișul îl spune fiul. Fiul sau soțul mortului.. dacă e femeie, înțelegeți? Fratele.

M. E.: Deci cineva din familie, mai apropiat.

M.S.: Da.

M. E.: Tatăl dumnevoastră a făcut armată?

M.S.: Mi se pare că n-a făcut armată. Dar acolo cum scrie?

M. E.: Nu era nimic.

M.S.: N-a făcut armată că era reformat, era.... A făcut concentrare. Concentrare la muncă obligatorie a făcut. Atât. Dar armată ca tânăr n-a făcut.

M. E.: Din ce cauză? Sau ce înseamnă că era reformat?

M.S.: Era bolnav, din cauza asta.

M. E.: Ce boală a avut?

M.S.: Epilepsie.

M. E.: Și atunci nu trebuia...

M.S.: Nu trebuia.

M. E.: Și dumneavoastră ați fost în armată?

M.S.: Da. Trei ani am fost.

M. E.: Trei? În ce... din ce an?

M.S.: La construcții. Din 1953 până în 1956, toamna anului 1956.

M. E.: Și unde?

M.S.: La brigada de lucru căi ferate.

M. E.: În mai multe localități?

M.S.: Da. Întâi am fost în județul Suceava, după aia am fost la București, la stațiunea utilaje de construcții a CFR-ului. Și la Cluj era mi se pare că, la Someșeni era mi se pare că o sta.....

M. E.: Da, acolo este și acuma. Și acolo ați fost?

M.S.: Nu, eu numai la București. Dar știu că avea legătură cu.....

M. E.: Dar ați avut ceva grad sau numai simplu soldat.

M.S.: Soldat fruntaș am fost.